

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

- Dansk Numismatisk Forening • Føroya Myntsavnarafelag • Myntsafnarafélag Íslands •
- Norsk Numismatisk Forening • Numismatiska Föreningen i Åbo • Skånes Numismatiska Förening •
- Suomen Numismaattinen Yhdistys • Svenska Numismatiska Föreningen •
- Nationalmuseets Myntkabinett • Den kgl. Mønt- og Medaillesamling • Kungl. Myntkabinettet •
- Myntsafn Seðlabanka og Þjóðminjasafns • Numismatiska Forskningsgruppen •
- Kulturhistorisk Museum, Universitetet i Oslo Myntkabinett •

Nominalangivelser på greske mynter

*Guldmønten fra Lejre-skatten – En unik
vesteuropæisk imitation af Justinians solidus*

*Haner og skib – Nyt eksemplar af sjældnen
mønttype fra 800-tallets Hedeby*

Speciedaler 1704, København

Elias Brenners sigillstamp

2 skilling i rent sølv – af interesse for kongehuset

C. J. Thomsen som 18-årig på møntauktion

Nr. 3 • August 2012

ANTIKKE GRÆSKE MØNTER

Dette er et udvalg af mit lager af antikke græske mønter

AG 702	Lucania. Metapontum. Stater 510-480BC. S.cf.235	VF	8500,-
AG 610	Sicily. Agrigentum. Didrachm 500-475BC. S.cf.709	VF	4200,-
AG 918	Sicily. Gela. Stater 420-415BC. S.802	aVF	5500,-
AG 700	Macedon under Rome. Tetradrachm 158-149BC	gVF	3000,-
AG 516	Thrace. Maroneia. Stater 450-400BC. SNG Cop cf 600	aVF	6000,-
AG 402	Thessallian League. D.victoriatus 196-146BC. S.2232	EF	2500,-
AG 930	Aigina. Stater 445-431BC. S.2600	VF	5800,-
AG 518	Sikonia. Sikyon. Stater 430-330BC. S.2763	VF	2700,-
AG 916	Carian Isl. Rhodes. Didrachm 387-304BC. S.5037	VF	3000,-

MØNTER OG PENGESEDLER KØBES OG SÆLGES

HAFNIA COINS | FINN RASMUSSEN

GL. KONGEVEJ 172,A | DK 1850 | FREDERIKSBERG C

TLF. /FAX. +45 - 3321 7127 | WWW.HAFNIACOINS.DK | EMAIL: FR@HAFNIACOINS.DK

BEMÆRK NU ÅBEN TIRSDAG

ÅBEN TIRSDAG - FREDAG KL. 11.00 - 17.30

LUKKET MANDAG OG LØRDAG

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

Nordisk Numismatisk Union Medlemsblad er udgivet siden 1936 af Nordisk Numismatisk Union.

Udkommer i 2012 med fire numre; marts, maj, august og november.

Ikke medlemmer kan tegne abonnement ved henvendelse til Dansk Numismatisk Forening: John Lind - johnlind59@gmail.com

Redaktion:

Hovedredaktør:

Museumsinspektør, Jens Christian Moesgaard
Den kgl. Mønt- og Medaillesamling,
Nationalmuseet, DK-1220 København K
Tlf.: +45 33 47 31 44.
jens.christian.moesgaard@natmus.dk

Ansvarlig over for presseloven:

Formand for Dansk Numismatisk Forening,
økonomikonsulent Preben Nielsen.

Lokalredaktioner:

Møntkabinetterne i de enkelte lande

Norge:

Håkon Ingvaldsen,
hakon.ingvaldsen@khm.uio.no
Svein H. Gullbekk, s.h.gullbekk@khm.uio.no

Sverige:

Ian Wiséhn, ian.wisehn@myntkabinettet.se

Island:

Anton Holt, anton.holt@sedlabanki.is

Finland:

Tuukka Talvio, tuukka.talvio@nba.fi

Annonceredaktion:

Preben Nielsen
Galionsvej 12, 2 th., 1437 København K
Tlf. (dag) + 45 20 20 78 16
formand@numismatik.dk

Eftertryk af artikler m.v. kun med forfatterens tilladelse og kun med angivelse af kilden.

Afleveret fra trykkeriet i uge 36
Frederiksberg Bogtrykkeri A/S.

John Christian Christiansen:
Nominalangivelser på græske mynter 88

Helle W. Horsnæs:
Guldmønten fra Lejre-skatten
- En unik vesteuropæisk imitation
af Justinians solidus. 100

Flemming Ploug:
Haner og skib - Nyt eksemplar af sjælden
mønttype fra 800-tallets Hedeby . . . 104

Karsten Kold:
Speciedaler 1704, København 106

Frédéric Elfver:
Elias Brenners sigillstamp. 109

Frank Pedersen
2 skilling i rent sølv - af interesse
for kongehuset 112

Jørgen Steen Jensen:
C. J. Thomsen som 18-årig
på møntauktion 114

Debat & synspunkter
Mikael Venge: **Ålborg som møntsted** . 118

Ny medarbejder i Myntkabinettet
i Helsingfors 119

Mynt & Mentaliteter
- Vikingetidssymposium i Göteborg
den 15 oktober 2011 120

Møntvæsen og kulturel forandring i
Etrurien - Resumé af foredrag i
Dansk Numismatisk Forening af
Miriam Gillett 122

Maria Panum Baastrup anmelder:
James Graham-Campbell, Søren M.
Sindbæk & Gareth Williams (red.).
Silver Economies, Monetisation and
Society in Scandinavia, AD 800-1100 125

Preben Nielsen:
Fransk 10 centimes præget på
Sverige 1 ÖR SM 1759 127

Nominalangivelser på greske mynter

Av John Christian Christiansen

Et lite omtalt tema i gresk numismatikk er hvordan man i antikkens Hellas anga valør på myntene. En av grunnene til dette, kan være at valørangivelser sjeldent er angitt på greske mynter. Blant de utallige motivene, symbolene og bokstavene som forekommer, er det få som har med valør å gjøre¹.

I dag er vi vant til at myntene har pålydende skrevet fullt ut, ofte i kombinasjon med et tall. I antikken var dette kanskje mindre hensiktsmessig ettersom det trolig bare var et fåtall som kunne lese eller skrive. I tillegg fantes ikke tall i egentlig forstand ettersom dette var noe araberne innførte. Det fantes derimot tallbokstaver – hver gresk bokstav sto for et tall eller anga begynnelsesbokstaven på en valør. En annen årsak til at valørangivelser mangler kan være at de vanligste handelsmyntene sirkulerte over store geografiske områder med andre vektstandarder og språk. Den som var ansvarlig for myntutgivelsen måtte, om de ønsket å uttrykke myntens valør, finne andre kreative løsninger. Jeg håper i denne artikkelen å vise at noen av bokstavene, symbolene og ikke minst motivene som forekommer på myntene, kan og bør tolkes som valørangivelser. Beskrivelsen av noen av disse myntene bør etter min mening derfor oppdateres i kommende kataloger og litteratur.

Heller ikke på de store nominalene i sølv eller gull² finner man valøren uttrykt på myntene. Bystater som Athen, Egina og Korint anga ikke nominal på de kjente "ugler", "skilpadder" og "föll" (Illustrasjon 1-3). Kanskje var dette unødvendig også fordi myntenes størrelse, vekt og motivene gjorde dem lett å kjenne langt utenfor bystatens grenser. "Skilpaddene" fra øya Egina sirkulerte ikke bare i Egeerhavet, men til og med så langt øst som Afghanistan³.

Bystatene må ha tatt for gitt at folk flest visste hva myntene var verdt. Når det gjaldt å finne verdien i forhold til mynter fra en annen bystat kunne man ty til myntvekslere "kollybistes" eller "trapezites" som vekslet om til den lokale mynten. På den måten sirkulerte for det meste lokale mynter i en by, på samme måte som i dag. Skatter og avgifter måtte sannsynligvis betales i en foreskrevet mynt. I Det nye testamentet er det beskrevet en scene der Jesus i raseri velter om bordene til pengevekslerne som hadde etablert seg i templet – en handling som kan ha fremskyndet korsfestelsen. Templene fungerte som datidens banker, der folk kom med sine småmynter for å veksle om til mynter, i dette tilfellet fra byen Tyros, for å kjøpe offerdyr⁴ og betale tempelskatten. Den foreskrevne tempelskatten i Jerusalem var muligens en didrakme fra byen Tyros⁵.

De første nominalangivelsene

De første nominalangivelsene finner man på gullmynter og små sølvmynter fra det 5. århundre f.Kr. Nominalene angis oftest med punkter, noen ganger med de(n) første bokstaven(e) i nominalen. En annen variant ses på de tidligste sølv- og bronsemyntene fra Populonia i Etruria der nominalen er angitt med XX for 20, X for 10 og V for 5. I motsetning til de større valørene, var de små nominalene ment å sirkulere lokalt. Dette

Illustrasjon 1. Athen, tetradrakme, etter 449 f.Kr.

Advers: Athena med attisk hjelm til høyre. Revers: Ugle i kvadratisk inkus. Oliven-gren og halvmåne over.

"Glaukes" eller ugler fra Athen var en av antikkens Hellas mest utbredte mynter. Som på de fleste greske myntene kommer ikke myntvaløren til uttrykk. En av grunnene til dette kan være at mynten sirkulerte i områder langt utenfor Athen med andre språk og vektstandarder. Athenske ugler og blant annet også staterer fra øya Egina nedenfor, har man til og med funnet så langt øst som Afghanistan. Myntene ble også kopiert blant annet i Egypt.

Illustrasjon 2. Egina, stater, 6. årh. f.Kr.

Advers: Havskillpadde. Revers: 5-felts inkus "mølle-seil"-mønster.

"Chelones" eller "skillpadder" fra øya Egina er de eldste handelsmyntene. Lenge før Athens "ugler" overtok den ledende posisjon som handelsmynt, sirkulerte disse myntene langt utenfor øystaten i Egeerhavet.

kombinert med størrelsen gjorde det fornuftig å angi nominal på de minste sølvmyntene. Den minste nominalen i Athen var en tetartemorion som tilsvarte $\frac{1}{3}$ obol eller $\frac{1}{18}$ drakme (se tabell 2) med en vekt på bare ca. 0,15 gram! Enkelte byer opererte også med hemitetartemorier (= $\frac{1}{2}$ tetartemorion). Det sier seg selv at det var vanskelig for folk å kunne skille mellom disse myntene gjennom vekt og størrelse alene. Et avsnitt i en av Aristofanes komedier⁶ er illustrerende for datidens menneskers forhold til disse små myntene; han skriver at folk bar dem i munnhulen for ikke å miste dem. I en annen komedie⁷ skildrer han to jurymedlemmer som har fått en drakme på deling for en dags juryplikt. Den ene tar den med til fiskehandleren for å veksle den i småmynt. Når han vender tilbake med vekslepengene putter det andre jurymedlemmet sin andel i munnen etter tidens skikk, bare for å oppdage at kollegaen har lurert ham; de små sølvmyntene var blitt byttet ut med fiskeskjell som de til forveksling lignet.

Før bronsemyntenenes allminnelige inntreden rundt slutten på 400-tallet f.Kr., måtte byene ty til slike små nominaler for å imøtekomme folks behov for mynt til daglighandelen. Athen og noen andre byer fant en lur måte å angi nominal på. På den minste nominalen i Athen: tetartemorion, var motivet på reversen en halvmåne som representerte det minste symbolet på byens sølv- og gullmynter, fra hemidrakmen og opp til dekadrakmen. Den tredobbelte valøren, tritetartemorion derimot fikk tre halvmåner ordnet i stjerneform⁸. Et lignende motiv brukes på bronsemynter fra det 4. årh. f.Kr. i Kroton⁹ for å uttrykke valøren trias. En enkel, logisk og billedlig måte å uttrykke valør på som alle kunne forstå.

Byen Kolofon i Jonia i Lilleasia brukte systematisk bokstaver for å angi verdi på byens minste nominaler fra det 5. århundre f.Kr. Det er kanskje det tidligste tilfellet av bruken av bokstaver på mynter for å angi valør. Bokstavene TE på reversen står for tetartemorion (Illustrasjon 4), mens hemitetartemorion har bokstavene HT. Indikerer bruk av bokstaver at innbyggerne i Kolofon kunne lese, eller er forklaringen at myndighetene på denne måten ville sensibilisere befolkningen til bokstaver? En form for tidlig lesesatsing?

Nominalangivelser på bronsemynter

I siste halvdel av det 5. århundre og særlig i løpet av det 4. århundre f.Kr., ble de minste sølvmyntene erstattet av bronsemynter med fiktiv verdi. Myntene ble rett og slett for små og uhåndterlige til at de kunne fungere i praktisk bruk i den daglige handel, jf. opplysningen hos komedieforfatteren Aristofanes om at folk bar dem i munnen. Bronsemyntene derimot var ikke knyttet til metallvekt og kunne derfor være større.

Verdiangivelser på bronsemynter er heller ikke vanlig, men særlig når det gjelder byer i Sør-Italia og på Sicilia brukes det flittig punkter, streker,

Illustrasjon 3. Korint, stater, 4. årh. f.Kr.

Advers: Athena med korintisk hjelm vendt mot høyre. Trefot bak. Revers: Bevinget hest, Pegasus, bokstaven koppa under.

"Poloi" eller "föll" fra Korint 4. årh. f.Kr. Disse myntene sirkulerte særlig i vestlige områder i Middelhavet. Heller ikke denne har verdiangivelse. Sammen med "uglene" fra Athen og «skilpaddene» fra Egina, dannet myntene fra Korint antikkens mest utbredte handelsmynter før Aleksander den store.

Illustrasjon 4. Jonia, Kolofon, 6.-5. årh. f.Kr., tetartemorion, 0,30g.

Advers: Apollo med laurbærkrans til høyre. Revers: TE monogram i inkus kvadrat, t.v. gresshoppe

TE på reversen står for Tetartemorion. En indikasjon på at innbyggerne i Kolofon kunne lese bokstaver? Mynten er en av de tidligste eksemplene på bruk av bokstaver på mynter for å angi valør.

1 At temaet er sjeldent omtalt illustreres ved at det ikke er nevneverdig omtalt i sentrale oppslagsverk. Clain-Steffanelli 1984 har ikke mange oppslag for nominaler når det gjelder gresk numismatikk. Alföldi 1978 inneholder ingen avsnitt om hvordan nominaler uttrykkes på greske mynter. I Melville Jones, 1986 er det et lite avsnitt om emnet.

2 For eksempel er en 30 litra i gull fra Syrakus angitt med tre punkter rundt motivet. Et annet eksempel er en 20 litra i gull fra en by lenger sør, Akragas, der verdien 20 er angitt med to punkter.

3 Troxel og Spangler 1969.

4 Montefiore 2011, s. 101

5 Talmud, Tosefta. Ketubot 13,20.

6 Fuglene, 2 parabasis linjer 1106-1108, sitert etter Seltman 1933, s. 109.

7 Vepsene linjer 188ff, sitert etter Seltman 1933, s. 109.

8 Jenkins 1990, s. 47, har bilder og liste over nominaler i Athen i det 5. årh. f.Kr.

9 Sear 1978, nr. 652.

bokstaver og selve motivet for å angi nominal på myntene. Hvorfor man finner nominaler på mynter spesielt fra disse geografiske områdene, er uvisst. Et fellestrekk ved disse byene, var at de lå tett innenfor et begrenset område. Når mynter av samme nominal fra de ulike byene også hadde ulike vekter og størrelse, er det kanskje naturlig å tenke seg at bruk av verditegn var påkrevet.

A. Punkter som valørangivelse

En av de vanligste måtene å angi myntnominal på greske mynter på, ser ut til å være ved hjelp av punkter. De fleste byene på Sicilia markerer verdien på sine mynter på denne måten. De forekommer både på mynter av gull, sølv og bronse. En av de tidligste forekomstene på bronsemynter kan være fra Populonia i Etruria. Størst utbredelse ser bruken av punkter å ha hatt i byer på Sicilia. For eksempel brukte byen Himera på nordkysten av Sicilia uthevede punkter på en serie bronsemynter fra siste halvdel av 5. århundre f.Kr. for å angi valør. Myntene finnes med et, to, tre, fire og seks punkter (Illustrasjon 5). Hvert punkt symboliserer en unse eller onkia. Det var 12 onkier i en litra av sølv (se tabell 2). Mynten på illustrasjon 5 er en sekstans eller halvlitra på 25 gram. To slike tilsvarende en sølvlitra på omkring 2,2 gram sølv.

Lenger mot sørøst preget en av Sicilias viktigste byer, Akragas, også en serie bronsemynter med punkter som verdiangivelse. Denne mynten har tre punkter som representerer halve verdien til mynten fra Himera (Illustrasjon 6). Mynten kalles tetras og tilsvarende tre onkier eller ¼ litra. Dette er en av de vanligste myntvalørene i bronse fra Sicilia og Sør-Italia. Tetra betyr egentlig fire, og ikke tre, selv om verdien er tre onkier.

I Sør-Italia derimot kalles mynter med tre punkter for trias. Årsaken til navneforvirringen på Sicilia, kan ligge i at tetras på Sicilia tilsvarende en ¼ litra ettersom det var 12 onkier i en litra.

Også mindre byer som Nakona utga serier med bronsemynter med verdiangivelser i form av punkter (illustrasjon 7). Denne tetrasen ble utgitt samtidig med de ovenstående fra Akragas og Himera, men likevel veier den forholdsvis mindre enn disse. Mynten fra Nakona veier omtrent det halve av den samme nominalen fra Akragas selv om begge har tre punkter. Det viser at mynter av samme nominal fra ulike byer kunne ha ulik vekt. En mulig forklaring som Jenkins peker på¹⁰ er at metallvekten gikk gradvis ned på bronsemynter fra Sicilia i løpet av det 5. århundre, ettersom myntens verdi ikke var knyttet til metallvekt. Tetraser på ca. 5 gram er vanlig på mynter fra Sicilia. Dette faktum, og det at byene lå tett ved hverandre, kan ha ført til behovet for punkter for å angi nominal som alle kunne forstå og tolke.

A.1. Streker

Byen Rhegium i Bruttium i Sør-Italia brukte streker i stedet for punkter på sine mynter for å angi valører fra unse til tetras. På mynter fra f. eks byen Vibo Valentia i romersk keisertid i Bruttium, angir strek verdien av en as.

B. Bokstaver som valørangivelse

Bokstaver og bokstavkombinasjoner forekommer på mange greske mynter. Langt de fleste er kontrolltegn eller magistratsymboler og har ingenting med valørangivelse å gjøre. Bokstavene Π (pi), Γ (gamma), Δ (delta), Ε, Χ og Ο derimot, kan være tegn for myntvalør.

Π er begynnelsesbokstaven i valøren pentonkion og blir brukt særlig på Sicilia. Der brukes den til å betegne 5 onkier ettersom onkiet var den laveste myntvaløren der (Illustrasjon 8). I Hellas derimot kan det stå for

Illustrasjon 5. Sicilia, Himera, Heksas eller hemilitra, etter 430-413 f.Kr., 25,11g.

Advers: Gorgonhode frontalt. Revers: Seks punkter. CNS I 24.

Illustrasjon 6. Sicilia, Akragas, Tetras eller ¼ litra, ca. 425-406 f.Kr., 7,84g.

Advers: AKPA, Ørn med hare i klørne. Revers: Krabbe. Under: Reke, tre punkter under.

SNG ANS 1034ff.; SNG München 131ff.; CNS I S. 158. 50

Tetras tilsvarte tre onkier derav de tre punktene og var en av de vanligste nominalene på Sicilia.

Illustrasjon 7. Sicilia, Nakona, tetras, andre halvdel av 5. århundre f.Kr., 4,45g.

Advers: Ungt kvinnehode t.h. NAKO-NAION. Revers: Dionysos ridende på et mulldyr. Tre punkter rundt

Denne tetras veier betydelig mindre enn tetrasen fra Akragas over, men har samme verdi jf. de tre punktene.

Illustrasjon 8. Sør-Italia, Bruttium, Rhegium, ca. 200-89 f.Kr., Pentonkion Π, 11,94g.

Advers: Uskjegget Janushode med polos. Revers: Π Asklepios med stav sittende på trone PHΓINQNΠ. SNG München 1676. SNG ANS 745ff.

På sicilianske mynter angir bokstaven Π verdien: 5 onkier eller pentonkion.

Illustrasjon 9. Sør-Italia, Lukania, Metapont, obol, 350-300 f.Kr., 8,59g.

Advers: Persefone til høyre, O bak hodet. Revers: Kornstrå, ME. Hermestatue til venstre.

O bak hodet til Persephone står sannsynligvis for obolos.

Illustrasjon 10. Sør-Italia, Lukania, Metapont, obol, 350-300 f.Kr., 7,33g.

Advers: Hermes offerer; holder stav og offerskål. O bak. Revers: Kornaks. OBOΛOΣ langs strået.

Bruken av enkeltbokstaver eller ord kan være en indikasjon på at en del folk i det 4. århundre f.Kr. kunne lese. De kan ha vært brukt i stedet for punkter fordi de var mer presise og for å venne befolkningen til skrifttegn. I så fall er dette en interessant pedagogisk tilnærming. Mynten veier litt mindre enn mynten på Illustrasjon 9. Dette kan skyldes at den er preget noe senere jf. Jenkins påstand om at metallvekten går gradvis nedover.

Illustrasjon 11. Korint, diobol, 500-431 f.Kr., 0,60g.

Advers: Hode og nakke av Pegasus t.h. Bokstaven koppa (for Korint) foran. Revers: Stor bokstav delta (for diobol) i inkust kvadrat. BMC Corinth, 103-104.

pentachalkon eller 5 chalken siden chalkous (bronsemynt) var den laveste myntenheten i Hellas (se tabell 3)¹¹. På keisertidsmynter står bokstaven for pentassarion eller 5 aser, men det var da vanligere å bruke bokstaven Ε som betegner tallet 5 i det greske bokstavtallsystemet. Som bokstavtall står Π for tallet 80 og forekommer på bronsemyntene til Kleopatra VII av Egypt.

Bokstaven Ο forekommer sjeldnere som valørangivelse. På noen av Metaponts mynter er det sannsynligvis forbokstaven for valøren obolos (Illustrasjon 9).

B.1. Valøren skrevet fullt ut

Samme by utga en mynt der ordet obolos er skrevet fullt ut langs kornstrået på reversen. Dermed er det ikke tvil om at det dreier seg om en obol (Illustrasjon 10). Samme fenomen med valør skrevet fullt ut finner vi på en 2-unse eller hexas fra Segesta¹². Disse utgjør de eneste kjente tilfellene der verdien er skrevet fullt ut på greske mynter fra før-romersk tid. Fra romersk keisertid har vi derimot flere eksempler.

B.2. Δ Delta

Denne bokstaven tilsvarende tallet 4. Den forekommer blant annet som symbol på bronsemynter fra Messana eller Menaion på Sicilia. I enkelte tilfeller kan man derfor stille spørsmål om det ikke er en tetras eller tetrachalkon som uttrykkes i stedet for et kontrolltegn. Bokstaven kan også stå for forbokstaven på verdien diobol som på nedenstående mynt fra Korint med bokstaven Δ på reversen (Illustrasjon 11).

B.3. Χ for Chalkon

Bokstaven Χ kan stå for chalkon og med bokstav foran som angir antallet chalkoi. Det eneste tilfellet jeg har påtruffet er fra det seleukidiske rike. Antiokos IV Epifanes (175-164) utga en serie bronsemynter med samme motiv og med verdiangivelsene ΑΧ, ΒΧ, og ΔΧ for henholdsvis 1 chalkos, 2 chalkoi og 4 chalkoi¹³.

B.4. Τ for trichalkon eller tetrachalkon

Bokstaven Τ ble brukt på sølvmynter for å betegne myntenheten tetartemoron. På bronsemynter fra Hellas derimot, kan bokstaven stå for flere va-

10 Jenkins 1990, s. 108

11 Melville Jones 1986, s. 261 blant annet. I fortegnelser over betalinger er ofte chalkous nevnt som den siste nominalen i rekken. Dette forekommer for eksempel i en liste over statens utbetalinger til privatpersoner fra byen Orchomenos i Thessalia.

12 Sear 1978, nr. 1173.

13 Sear 1978, nr. 6988-6991.

lører, trichalkon eller tetrachalkon. Bokstaven er sjeldent brukt på bronsemynter fra Sicilia eller Sør-Italia der man foretrakk punkter for å angi valør.

Byen Delfi brukte bokstaven T tre ganger i et stjerneremønster for å angi valøren tritartemorion¹⁴. På bronsemynter kan den som nevnt stå både for trichalkon og tetrachalkon. For å unngå misforståelser med hensyn til tolkning av valøren, utga byen Phokis i midten av det 4. århundre f.Kr. bronsemynter med dobbelt verdiangivelse, en verdiangivelse på aversens uttrykt gjennom motivet og en på reversen med valøren uttrykt ved bokstav. Aversen viser tre hoder av offerokser i stjerneform sett forfra kombinert med T i krans på reversen. Bokstaven var ment for folk som kunne lese; adversmotivet for de som ikke kunne det (Illustrasjon 12).

Her skulle ikke folk være i tvil om at verdien var tre, altså en trichalkon, uttrykt både gjennom bokstav og det andre gjennom motivet. Dermed er vi over på den neste og kanskje vanligste måte å angi valører på greske mynter – nemlig gjennom selve motivet.

C. Motivet brukt som valørangivelse

En meget vanlig måte å angi verdien på i antikkens Hellas, er gjennom valg av motiv på mynten. Om folk flest ikke kunne lese, kunne de i alle fall tolke og lese verdien ut fra de valgte motivene! Dette fenomenet er etter min mening mer utbredt enn man skulle tro, men går stort sett upåaktet hen i litteraturen. Dette viser at det lå en bevissthet bak valg av myntmotiv som ikke er åpenbar for oss i dag når de fleste kan lese og skrive. I det følgende skal vi se nærmere på noen eksempler fra Athen, Syrakus og Metapont. Syrakus brukte et firspann på reversen av sine tetradrakmer, mens på didrakmer fra samme by viser reversen et tospann. Det ulike antall hester er neppe tilfeldig valgt og skyldes antakelig ikke blanketstørrelse alene. En to-obol fra Athen fra det 4. århundre f.Kr. har to ugler som deler et hode (Illustrasjon 13). Dette kan betraktes som en yndig måte å angi nominalen to på uten å ta i bruk bokstaver eller tall. Tilsvarende motiv finnes på bronsemynter fra Athen. Kanskje ligger samme tanke bak valget av to kvinnehoder vendt fra hverandre på en to-litra mynt fra byen Syrakus (Illustrasjon 14). En nærmere undersøkelse av motiver på greske mynter vil muligens avdekke flere, lignende eksempler. Uansett synes hensikten klar; folk som ikke kunne lese skulle kunne tolke myntenes verdi ut fra selve motivet¹⁵.

C.1. Hele og halve dyr

Dyreframstillinger, virkelige eller fantasifulle, er vanlige på greske mynter. Enkelte byer brukte dyremotivene til å angi valør ved at hele dyret symboliserer den hele nominal, mens det halve dyret symboliserer halv nominal.

Syrakus brukte for eksempel en hel Pegasus på en bronsemynt som veier 10,65 g (illustrasjon 15), mens den brukte en halv Pegasus på en bronsemynt fra samme periode som veier 5,62g, altså om lag det halve (cf. illustrasjon 16). Begge myntene tilhører samme serie, noe bokstaven Σ på reversen viser.

C.2. Korn, trefork som verditegn

Et annet eksempel på motiv som uttrykk for valørtegn, finner vi på mynter fra Metapont i Lukania i Sør-Italia. Reversen viser tre korn anordnet i stjerneremønster, noe vi allerede har sett på eksempelet fra Phokis over. Symboliserer de tre kornene og de tre bokstavene MET tallet tre? I så fall kan mynten være en trias som er en av de vanligste nominalene i Sør-Italia. Flere andre byer utga også sannsynligvis mynter med tre kornstrå på for trias. Tilsvarende kan en trefork på reversen av bronsemynter fra blant annet Messana på Sicilia¹⁶ være valgt som symbol for verdien trias?

Illustrasjon 12. Dobbel valørangivelse. Phokis, trichalkon, ca. 357-346 f.Kr., 9,29g.

Advers: ΦΟ-ΚΕ-ΩΝ, tre oksehoder fra offer sett forfra og ordnet i stjerneremønster. Revers: Bokstaven T i olivenkrans.

Noen byer brukte både bokstav og motiv for å uttrykke verdi. Bokstaven T, som i dette tilfellet kan stå for verdien trichalkon, ble brukt på aversens, mens reversen viser tre oksehoder anordnet i stjerneform. Bokstaven ble brukt for de som kunne lese, mens figurmotivene synliggjorde verdien for de som ikke kunne lese. Uansett var det liten tvil om at denne mynten hadde verdien tre chalkoi.

Illustrasjon 13. Attika, Athen, diobol, 390/295 f.Kr., 1,41g

Advers: Athena til høyre med attisk hjelm. Revers: To ugler med ett hode frontalt. AOH, olivenkvist. SNG Cop. 718

Illustrasjon 14. Sicilia, Syrakus, ca. 344-336 f.Kr., 2-litra, 1,61g

Advers: Januslignende kvinnehode t.h.; 2 delfiner, ΣΥΡΑΚΟΖΙΩΝ. Revers: Steilende hest. SNG ANS 516

Illustrasjon 15. Sicilia, Syrakus, Timoleon og den 3. republikken, 344-317 f.Kr. – litra? 10,65g.

Advers: ΣΥΡΑΚΟΖΙΩΝ, kvinnehode t.v. med øreringer (Afrodite eller Demeter?). Revers: Pegasus t.v. Under Σ. Corpus Nummorum Siculorum CNS II 79/2.

Illustrasjon 16. Sicilia, Syrakus, Timoleon og den 3. republikken, 344-317 f.Kr. Halv-litra? 4,85g

Advers: ΣΥΡΑΚΟΖΙΩΝ, kvinnehode – Persephone eller Demeter. Revers: Pegasosprotome t.v. Under Σ.

Illustrasjon 17. Sør-Italia, Metapont, Lukania, trias, ca. 350 f.Kr., 2,10g

Advers: Solguden Helios med strålekrone sett forfra. Revers: Tre korn; META.

Navnet trias kommer av tallet tre. På Sicilia kalles verdien tetras. SNG Cop. 1266; SNG ANS 579

C.3. Stjerner som verditegn

På bronsemynter, særlig fra byer i Sør-Italia, finner man stjerner som bismymboler på myntenes reverser. En nærmere undersøkelse vil muligens vise at noen av disse kan tolkes som verdiangivelser. To bronsemynter fra Lokri i Bruttium har samme motiv av Persefone på aversens og sittende Athena på reversen og viser en stjerne på den ene mynten, mens den andre har to stjerner og veier det dobbelte¹⁷ tilsvarende mynter som viser en og to punkter. Det samme fenomenet finner man på en sekstans og en unse fra byen Barium i Apulia. Dersom det stemmer at motiver, og kanskje også bismotiv som stjerner, trefork og lignende, kan være uttrykk for nominal betyr det at flere kataloger bør skrives om til å angi nominal som antydning av motivet. I dag antydes valørene bare av en intetsigende diameter angitt som for eksempel £10 eller £20.

Samtidig skal man være varsom ettersom treforken og andre motiver er vanlig forekommende, og også utvilsomt brukes på mynter som sannsynligvis ikke er triaser.

Eksempelene ovenfor viser at det lå en bevissthet bak valget av motiver i antikkens Hellas også i retning av å bruke motiver til å uttrykke valør.

C.4. Advers- og reversmotiv angir verdi

Byene Kalchedon og Byzantion utga i begynnelsen av det 4. århundre f.Kr. mynter der både advers- og reversmotiv uttrykker verdien, men der adversmotiv uttrykker verdien i forhold til drakmer og reversmotiv i forhold til tilsvarende antall oboler. Et lignende fenomen så vi på mynter fra byen Phokis. Byen Kalchedons hemidrakmer viser forparten av en okse (= ½ drakme) på aversens, mens reversen viser tre kornstrå (= tre oboler) (Illustrasjon 18). En halv drakme tilsvarer som kjent tre oboler.

Byen Byzantion lå ikke langt unna byen Kalchedon i Bosporos-stredet.¹⁸ Her finner vi samme fenomen, men uttrykt ved andre motiver. Denne byen, som seks århundrer senere skulle bli det mektige Konstantinopel (dagens Istanbul), utga også halvdrakmer men med en halv ku på aversens og en ornamental trefork på reversen (Illustrasjon 19). Adversmotiv med den halve kua henspiller på den halve drakmen, mens reversmotiv vi-

Illustrasjon 18. Bithynia, Kalchedon, hemidrakme/3 oboler. Midten av 4. århundre. f.Kr. 1.86g

Advers: KAA, fremre del av okse (= ½ drakme) t.v. på kornstrå. ΔA monogram foran. Revers: tre kornstrå (= 3 oboler)

Receuil Général des Monnaies Grecques 16; SNG BM Black Sea 110; SNG Copenhagen 354.

Illustrasjon 19. Trakia, Byzantion, hemidrakme/3 oboler, 357-340 f.Kr., 1,8g

Advers: Forpart av ku mot v. (= ½ drakme); BY, delfin under. Revers: ornamental trefork (= 3 oboler)

SNG Cop. 484 var.

14 Sear 1978, nr. 2892.

15 En mulig parallell til dette kan være de mange maleriene som illustrerer scener fra Jesus liv som finnes i eldre kirker.

16 Bronsemynt på ca. 5 gram (trias-vekt) avbildet i Jenkins 1990, s. 108 nr. 300.

17 Winterthur nr. 509 og 510.

18 Byen var kjent som de blindes by fordi byen hadde en mindre gunstig beliggenhet i forhold til Byzantion på motsatt side av Bosporos. Kornstrået under kua og de tre kornstråene på reversen symboliserer byen og kornhandelen som den fikk tollinntekter av. Kanskje var beliggenheten ikke så ugunstig likevel!

ser til tallet 3 (oboler) på tilsvarende måte som på mynten fra Kalchedon. En slik dobbelt verdiangivelse, altså der adversen viser verdien i forhold til drakmen og reversen i forhold til antall oboler, har jeg ikke funnet på andre byers mynter.

D. Valørangivelser på greske mynter fra keisertiden

Fra gresk keisertid finner vi flere eksempler der nominalen kommer til uttrykk ved å skrives fullt ut, som vi allerede har sett i eksempelet fra Metapont.

Byen Chios i Jonia utga bronsemynter med en sfinks på adversen og en stående amfora på reversen i ulike valører av asen. Vin var byens eksportartikkel som ble fraktet vidt omkring i de karakteristiske spisse amforaene. Rundt sfinksen står innskriften ΤΡΙΩ ΑCΑΡΙΑ (Illustrasjon 20). Verdien er med andre ord tre assarier eller tre romerske aser. Tilsvarende finnes både aser og diassarier i serien. Tilsvarende måter å angi nominal på har vi fra byen Rhodos og Antiokia, der nominalen drakmai er skrevet fullt ut. Byen Kallatis i Trakia utga mynter med bokstaven Γ for tre assarier.

Bokstaven Π som sto for tallet 5 på mynter fra Sør-Italia og Sicilia, erstattes av den romerske bokstaven Ε. Bokstaven tilsvarer også tallet 5 på mynter av 5 assarier på greske keisertidsmynter, særlig fra Lilleasia og Balkan.

En litt spesiell måte å indikere valør på under gresk keisertidsutmyntning var gjennom bruk av keiserportrettet. Noen greske byer reserverte dobbeltportretter av keiserfamilien til bruk på den største nominalen. Eksempler på dette finnes særlig fra severisk tid (ca. 193-235 e.Kr.) (Illustrasjon 21). I sen-romertid og spesielt i Bysants brukte man oftest bokstaver i den grad man skulle uttrykke verdien på bronsemynter. Regulær valørangivelse på mynter ble ikke vanlig før etter renessansen.

Sammenfatning

Myntenes pålydende kommer sjeldent til uttrykk på greske mynter. I noen tilfeller kan dette skyldes at myntene hadde stor utbredelse og ble anerkjent som betalingsmiddel også i områder med andre språk og myntenheter. Dette gjelder våre tidligste handelsmynter, tetradrakmene fra Athen og staterne fra Korint og Egina. En annen årsak kan være at det var få som kunne lese eller skrive i antikkens Hellas. Verdiangivelser ved bruk av bokstaver eller tall mener jeg derfor var overflødige av den grunn alene. Vi finner de første nominalene angitt med punkter og bokstaver på de minste sølvmyntene fra det 5. århundre f.Kr. Dette var mynter som folk flest brukte og som i tillegg var så små at man trengte en måte å skille valørene fra hverandre på.

For det meste ble det i det 5. århundre f.Kr. brukt punkter på myntens revers, der hvert punkt anga en verdienhet. Etter hvert ble også forbokstaven for nominalen brukt: bokstavene Τ, Ο (Sør-Italia) eller Π. Ο stod for obolos, mens bokstaven Π stod for tallet 5, for eksempel pentachalkon i Hellas eller pentonkion i Sør-Italia og på Sicilia.

Selve motivet ble også brukt til å angi nominal eller valør. Syrakus brukte firspann på reversen på tetradrakmer og et tospann på didrakmene. Athen brukte tre halvmåner ordnet i stjerneform for valøren tilsvarende tritetartemorion, men bare en halvmåne for valøren tilsvarende tetartemorion. Tilsvarende viser en 2-litra fra Syrakus et dobbelthode på adversen. Det å benytte motivet som symbol for valør, var en enkel måte å angi verdi i et samfunn der det må ha vært mange analfabeter. I mange tilfeller ble dyr brukt som valørangivelse. Et helt dyr stod for drakme

Illustrasjon 20. Jonia, Chios, triassarion, 2. århundre e. Kr.

Advers: Amfora ;eikekrans rundt; ΧΙΟΝ. Revers: Sfinks med forben på skipstavn; ΤΡΙΩ ΑCΑΡΙΑ; tre punkter.

Byens symboler var sfinksen og amforaen. Sistnevnte ble brukt til å frakte vin som var byens viktigste eksportvare, jf. skipstavnen som sfinksen har forbenet over. At nominalen skrives fullt ut kan tyde på at flere kunne lese bokstaver i keisertiden. For de som ikke kunne lese tjente formodentlig de tre punktene rundt sfinxen til å understreke nominal.

Illustrasjon 21. Karia, Stratonikeia, Septimius Severus og Julia Domna, 193-213 e. Kr., AE-23g

Advers: Septimius Severus og Julia Domna vendt mot hverandre; kontramerke (Athenabyste). Revers: Hekate stående med fakkel og patera, alter med ild ved fødder.

SNG Cop. 504, 505. SNG Munich 421; Karl collection 291.

Særlig fra severisk tid forekommer mynter der dobbelt portretter alltid er forbeholdt den største mynten. Hvilken valør disse hadde er imidlertid ikke angitt, derfor angir vi i dag diameter på slike mynter.

mens et halvt dyr står for halvdrakme. Mynter fra Kalchedon i Bithynia eller Byzantion har henholdsvis en halv okse eller en ku på adversen. Disse motivene kombineres med tre kornstrå på mynter fra Kalchedon eller en trefork på hemidrakmer fra Byzantion – i begge tilfeller symboliserer reversene tre oboler – noe som nettopp tilsvarte en halv drakme. Advers og reversmotiv utfyller altså hverandre. Vi kjenner også til at nominalen ble skrevet fullt ut, som i byen Metapont i det 3. århundre f.Kr. Fra gresk keisertidsutmyntning finnes flere eksempler på dette, der blant annet assarion er skrevet fullt på mynter fra Kios i det 2. århundre e. Kr., og drakme på mynter fra Antiokia under keiser Nerva. At myntnominalen etter hvert skrives fullt ut kan tyde på at folk kunne lese slik at verdien ikke lenger måtte angis med punkter, enkeltbokstaver eller ved hjelp av selve motivet.

Litteratur

Alföldi, Maria R., *Handbuch der antiken Numismatik*, Mainz, 1978.

Clain-Stefanelli, E. E., *Numismatic Bibliography*, Battenberg Verlag, München, 1984.

Imhoof-Blumer, Friedrich, "L'inscription TPIH sur des monnaies grecques antiques", *Numismatic Chronicle* 1873, vol 13, s. 1-18.

Jenkins, G.K., *Ancient Greek Coins*, London, 1990.

Melville Jones, John R. *Testimonia Nummaria. Greek and Latin texts concerning ancient Greek coinage*, volume 1 text and translations, Spink. London, 1993.

Melville Jones, John R. *Dictionary of Greek coins*. London, 1986.

Montefiore, Simon Sebag, *Jerusalem – a biography*, London, 2011.

Sear, David R., *Greek coins and their values*, volume I, Europe, Seaby, London, 1978.

Seltman, Charles, *A handbook of Greek coins*, London, 1933.

Troxel, Hyla og Spangler, Willy F, "A hoard of early Greek coins from Afghanistan", *Museum Notes* 15, 1969, American Numismatic Society, s. 1-19.

Enkelte bilder hentet fra: *WindWinds DataBank, Greek Coins*: <http://wildwinds.com/coins/greece> og *Classical Numismatic Group*, www.cngcoins.com

Sylloger

BMC British Museum: *Catalogue of Greek coins in the British Museum*, London, Bind 1, 1876.

BMC Black Sea: *Catalogue of coins from the Black Sea region in the British Museum*, London, 1988.

CNS: *Corpus Nummorum Siculorum*. R. Calciati. Mortara, 1983-87. 3 vols.

RG: *Receuil Général des Monnaies Grecques*. W.H. Waddington, E. Babelon, T. Reinach. Paris, 1904-12.

SNG. Cop.: *Sylloge Nummorum Graecorum Copenhagen, catalogue of Greek and Roman coins in the Royal Coin Cabinet of Copenhagen*, København, 44 vols, 1942-2002.

SNG Van Aul.: *Sylloge Nummorum Graecorum von Aulock*, bind 7 Karia, Berlin, 1962

SNG München: *Sylloge Nummorum Deutschland, München*, Berlin, 1968.

SNG ANS: *Greek coins in the American Numismatic Society Collection*, New York, 1969-1981, bd. 4, 1972

Winterthur: *Griechische Münzen in Winterthur Münzkabinett*, Winterthur, 1987, 2 bind.

En spesiell takk til Håkon Ingvaldsen ved Kulturhistorisk Museum/Universitetet i Oslo for konstruktive forslag og merknader til artikkelen.

Tabell 1. Oversikt over noen måter å angi valør på greske mynter

Område By	Nominalangivelse Bokstaver, strektall, punkter og andre motiver/symboler	Valører (23)
Etruria		
Populonia		
Sear 272	X=10, V=5	Didrakme av 10 enheter, Drakme av 5 enheter
Sear 273	V	
Sear 274-275	XX	
Volterra		
Sear 525	S	Semis
Sear 526	2 punkter	Sekstans
Volsinii		
Sear 278	XX	
Samnium		
Aesernia		
Sear 537	T, Pentagram	Triens?
Beneventum		
Sear 539?	Pentagram	
Umbria		
Iguvium		
Sear 528	1 punkt	Unse
Tuder		
Sear 529	4 punkter	Triens
Sear 530	2 punkter	Sekstans
Picenum		
Ancona		
Sear 532	2 stjerner	Sekstans?
Hatria		
Sear 533	V	As?
Sear 534	1 punkt	Unse
Frentani		
Larinum		
Sear 542	5 punkter	Quincunx
Sear 543	4 punkter	Triens
Sear 544	2 punkter, V	Sekstans
Campania		
Calatia		
Sear 546	2 stjerner adv. og rev.	Sekstans
Atella		
Sear 545	2 punkter	Sekstans
Capua		
Sear 550	3 punkter	Kvadrans
Sear 551	1 punkt	Unse
Kymai		
Sear 292	Hjul med 3 sprosser med punkt	¼ litra
Apulia		
Teate		
Sear 593	5 punkter	Quincunx
Taras		
Sear 609	2 stjerner	Sekstans?
Sear 353	2 hestehoder vendt fra hverandre; to halvmåner	Diobol
Sear 356	4 punkter adv.; 5 punkter rev.	Obol
Sear 357	4 punkter adv.; 4 punkter rev.	Obol?
Sear 361	4 punkter adv.; 1 punkt rev.; to halvmåner vendt fra hverandre	
Luceria		
Sear 587	5 punkter	Quincunx
Venusia		
Sear 595	2 punkter	Sekstans

Område By	Nominalangivelse Bokstaver, strektall, punkter og andre motiver/symboler	Valører (23)
Sear 596	3 halvmåner	Kvadrans?
Sear 597	5 punkter	Quincunx
Sear 598	3 punkter, 3 halvmåner	Kvadrans
Barium		
Sear 575	2 stjerner	Sekstans?
Sear 576	1 stjerne	Unse
Caelia		
Sear 579	2 punkter	Sekstans
Calabria		
Uxentum		
Sear 610	Janus hode	As
Sear 611	S	Semis
Brundisium		
Sear 600	3 punkter	Quadrans
Sear 601	S	Semis
Graxa		
Sear 602	Stjerne	Unse?
Sear 603	3 punkter	Kvadrans
Sear 604	5 punkter	Quincunx
Hyria		
Sear 605	3 punkter	Kvadrans
Lukania		
Metapont		
Sear 625	1 korn	Unse?
Sear 623	2 korn	Sekstans?
Sear 626	3 korn	Trias?
Sear 621	“Obolos”	Obolos
Laos		
Sear 619	Kråke; H	?
Sear 620	2 kråker; M	?
Paestum		
Sear 630	4 punkter	Triens
Sear 631-632	3 punkter	Kvadrans
Sear 633	2 punkter	Sekstans
Sear 635	S	Semis
Sear 637	2 punkter	Sekstans
Herakleia		
Sear 393	5 punkter	Obol
Sear 394	4 punkter adv.; 3 halvmåner rev.	½ obol
Thourioi/Copia		
Sear 644	S	Semis
Sear 645	3 punkter	Kvadrans
Bruttium		
Kroton		
Sear 652	3 halvmåner rund KPO	Trias?
Rutter 2211/14	TPI	Trichalkon?
Rhegium		
Sear 683	Gren med 3 bær	Trias?
Sear 689	II	Pentonkion
Sear 690	II	Pentonkion
Sear 691	4 punkter	Tetras
Sear 692-694	III	Tetras
Sear 695-696	III	Trias
Bretiske liga		
Sear 701	2 punkter	Sekstans
Lokroi Epzephyrioi		
Win 517, Sear 666	2 stjerner	9,62 g
Win 518, Sear 669	1 stjerne	4,74 g
Petelia		
Win 521/Sear 681	2 punkter	Heksas
Win 522/Sear 682	1 punkt	Onkion

Win = Winterthur. Rutter = Rutter, Greek Coinage of Italy

Område By	Nominalangivelse Bokstaver, strektall, punkter og andre motiver/symboler	Valører (23)
Vibo Valentia		
Sear 660	I, stjerne	As
Sear 661	S, 2 punkter, dobbelt overflødigtheshorn	Semis
Sear 662	4 punkter adv., 4 punkter rev.	Triens
Sear 663	3 punkter	Kvadrans
Sear 664	2 punkter	Sekstans
Sicilia		
Aitna		
Sear 1018	3 punkter	Trias
Sear 1019	2 punkter, overflødigtheshorn	Heksas
Akragas		
Sear 1022	6 punkter	Heksas
Sear 1023	3 punkter	Trias
Sear 1024	2 punkter	Heksas
Sear 1025	1 punkt	Onkion
Kamarina		
Sear 1062	3 punkter	Trias
Sear 1064	1 punkt	Onkion
Himera		
Sear 1105	6 punkter	Hemilitra
Sear 1106	5 punkter	Pentonkion
Sear 1107	3 punkter	Tetras
Eryx		
Sear 1092	2 punkter	Heksas
Gela		
Sear 1094	3 punkter	Trias
Sear 1095	1 punkt	Onkion
Sear 788	2 punkter	AR Heksas
Katane		
Sear 1070	2 kornstrå	Heksas?
Sear 1071	XII	Ar litra
Sear 1073	II	Pentonkion
Sear 1074	II	Heksas
Sear 1072	X	Dekonkion
Kenturipe		
Sear 1081	Δ	Dekonkion
Sear 1083	3 punkter	Trias
Sear 1084	2 punkter	Heksas
Leontinoi		
Sear 828-31	2,5,6 punkter	Heksas, pentonkion, hemilitra
Sear 1118	3 punkter	Trias
Sear 1121	Dobbeltthode + To kornstrå	
Lipara		
Sear 1254	6 punkter	Hemilitra
Sear 1255	3 punkter	Trias
Sear 1256	2 punkter	Heksas
Sear 1257	1 punkt	Onkion
Sear 1262	6 punkter	Hemilita
Messana		
Sear 1134	Δ	Tetras?
Mamertini		
Sear 1143/44	II	Pentonkion
Sear 1142	2 punkter	Heksas
Sear 1145	TP	Trias?
Sear 1147	6 punkter	Hemilitra
Motya		
Sear 1151	3 punkter	Trias
Mytistratos		
Sear 1152	6 punkter	Hemilitra

Område By	Nominalangivelse Bokstaver, strektall, punkter og andre motiver/symboler	Valører (23)
Panormus		
Sear 1155	6 punkter	Hemilitra
Sear 1156	3 punkter	Trias
Sear 1167	I, Janus hode	As
Piakos		
Sear 1171	6 punkter	Hemilitra
Sardinia		
Sear 1267	1 punkt	
Segesta		
Sear 1172	4 punkter	Tetras
Sear 1173	HEEΑΣ, 2 punkter	Heksas
Sear 904	H	Ar hemilitra
Sear 905	2 punkter	Heksas
Solus		
Sear 1177	6 punkter	Hemilitra
Sear 1178	3 punkter	Trias
Selinus		
Sear 1176	3 punkter	Trias
Syrakus		
Sear 1005	3 punkter, XIII	Litra
Sear 1184	3 punkter	Trias
	1 punkt	Onkion
Sear 735	4 hester	Tetradrakme
Sear 736	2 hester	Didrakme
Sear 918	5 punkter	Ar pentonkion
Sear 919	2 punkter	Heksas
Sear 968	T	Au tetrobol
Sear 964	Janus hode	2 litrai
Sear 960	3 punkter	Au 30 litrai
Menaion		
Sear 1127	II	Pentonkion
Sear 1129	Δ	Tetras
Sear 1130	3 punkter	Trias
Sear 1131	2 punkter	Heksas
Nakona		
Sear 1153	3 punkter	Trias
Sear 1154	1 punkt	Onkion
Hellas		
Korinth	Δ	Diobol
	halv Pegasus	Hemidrakme
Attika		
Athen		
Sear 2562	T, 3 halvmåner	Tritetartemorion
Sear 2563	To uglehoder på en kropp	Dichalkon
Elis		
Olympia	3 T	Tritartemorion = ¾ obol
Phokis	T, 3 oksehoder	Trichalkon
Thrakia		
Byzantion	Halvpart av ku/trefork	Hemidrakme/Triobol
Jonia		
Colophon	T	Tetartemorion
	HT	Hemitartemorion
Ephesos	To hjortehoder	Diobol?
Bythynia		
Calchedon		
Sear 3743	Halv okse/Tre kornstrå	Hemilitra/triobol
Seleukidiske riket		
Seleukos IV		
Sear 6988	Δ X	4 chalkoi
Sear 6989	BX	Dichalkon
Sear 6990	AX	Chalkon

Tabell 2. Nominaler basert på Litra (Sicilia)

Metall	Nominal
Elektron/gull	100 Litrai
	80 Litrai
	60 Litrai
	50 Litrai
	25 Litrai
	20 Litrai
	15 Litrai
	[Litrai, teoretiskgrunnvekt på 0,057 g]
Sølv	16 Litrai
	12 Litrai
	10 Litrai
	8 Litrai
	5 Litrai
	4 Litrai
	3 Litrai
	Litra Hemilitron (½ litra)
Bronse	Dilitron (2 litrai)
	Litra
	Hemilitron (½ litra)
	Pentonkion (⅔ litra)
	Tetras (⅓ litra)
	Trias (¼ litra)
	Hexas (⅙ litra) Onkia (⅓ litra)

Tabell 3. Nominaler basert på tetradrakmen (Hellas)

Metall	Nominal
Gull	Distater (2 stater)
	Stater
	Hemistater (½ stater)
	Kvart stater
	Åttendelsstater
	Tolvtedels stater
Sølv	Pentakaidekadrachm (4⅙ tetradrakmer)
	Dobbel Oktodrakme (4 tetradrakmer)
	Dodekadrakme (3 tetradrakmer)
	Dekadrakme (2½ tetradrakmer)
	Oktodrakme (2 tetradrakmer)
	Tetradrakme
	Tridrakme (¾ tetradrakme)
	Didrakme (½ tetradrakme)
	Drakme (¼ tetradrakme)
	Tetrobol (⅙ tetradrakme)
	Hemidrakme (Triobol) (⅛ tetradrakme)
	Diobol (⅙ tetradrakme)
	Trihemiobol (⅓ tetradrakme)
	Obol (Tetartartemorion) (¼ tetradrakme)
	Tritartemorion (⅓ tetradrakme)
	Hemiobol (⅙ tetradrakme)
	Trihemitartemorion (⅓ tetradrakme)
	Tartemorion (⅙ tetradrakme)
	Hemitartemorion (⅓ tetradrakme)
Bronse	Tetrachalkon (4 chalkoi)
	Dichalkon (2 chalkoi)
	Chalkous
	Hemichalkon (½ chalkous)

Tabell 4. Nominaler basert på stater

Metall	Nominal
Elektron/gull	Stater
	Hemistater (½ stater)
	Tredjedels stater (Trite)
	Kvartstater
	Sjettedels Stater (Hekte)
	Tolvtedels stater (Hemihekte)
	Firetyvendels stater
	Førtiåttendels stater
Sølv	Nittisjettedels stater
	Stater
	Hemistater (½ stater)
	Tredjedels stater (Trite)
	Kvart Stater
	Sjettedels Stater (Hekte)
	Åttendels Stater
	Tolvtedels Stater (Hemihekte)
Bronse	Firetyvendels Stater
	Førtiåttendels Stater
	Nittisjettedels stater
	Tetrachalkon (4 chalkoi)
	Dichalkon (2 chalkoi)
	Chalkous

Tabell 5. Nominaler basert på persisk standard

Metall	Nominal
Elektron/gull	Dareik (stater)
	Hemistater (½ stater)
	Tredjedels stater (Trite)
	Kvartstater
	Sjettedels Stater (Hekte)
	Tolvtedels stater (Hemihekte)
	Firetyvendels stater
	Førtiåttendels stater
Sølv	Nittisjettedels stater
	Siglos (sjekel) (⅓ stater)
	Hemistater (½ stater)
	Tredjedels stater (Trite)
	Kvart Stater
	Sjettedels Stater (Hekte)
	Åttendels Stater
	Tolvtedels Stater (Hemihekte)
Bronse	Firetyvendels Stater
	Førtiåttendels Stater
	Nittisjettedels stater
	Tetrachalkon (4 chalkoi)
	Dichalkon (2 chalkoi)
	Chalkous

Tabell 6. Nominaler basert på shekel

Metall	Nominal
Elektron/gull	1 ½ Shekel
	Shekel (Stater)
	¾ Shekel
Sølv	5 Shekler
	Dobbelt Shekel
	1 ½ Shekel
	Shekel
	Halv Shekel
	Kvart Shekel
Bronse	Enhet, grunnvekt varierer

International Coinfair

Coins / Medals / Papermoney

Søndag den 21. oktober, 2012

Kl. 9.30 -16.00 Entre 5 €

Congress Center Hamburg

Marseiller Straße 1, 20355 HAMBURG

Bestyrelser i skandinaviske møntklubber
kan kontakte os for gratis billetter til medlemmerne

info@wbevenementen.eu

International association
of professional numismatics

OSLO

MYNTHANDEL

Inkognitogaten 33 A 0256 Oslo, Norge
Postboks 2745 Solli N-0204 Oslo, Norway
telefon: +47 23 10 00 00 Fax: +47 23 10 00 25

MYNTER • SEDLER • MEDALJER **KJØP • AUKSJON** MYNTER • SEDLER • MEDALJER

Guldmønten fra Lejre-skatten

En unik vesteuropæisk imitation af Justinians solidus

Af Helle W. Horsnæs

Det er over 200 år siden Edward Gibbon skrev sit storværk om *The Decline and Fall of the Roman Empire*.¹ Generationer af historikere har stået på hans skuldre, og det diskuteres stadig både hvorfor og hvordan riget gik under. Hver tids forskere har sine fortolkninger, inspireret af deres samtid. Ofte sættes Romerrigets fald til 476, da kejser Romulus Augustulus blev afsat, mens afslutningen af Zenons regeringstid i 491 anvendes som skillelinje mellem det romerske og det byzantinske rige i numismatisk sammenhæng. Uanset hvilken grænse vi anvender, så kan der ikke være tvivl om, at kejsertidens Rom forandredes gennem hele sin eksistens. Specielt det vestromerske rige var allerede i løbet af 300-tallet udsat for store omvæltninger, som intensiveredes i 400-tallet. I 410 ophørte Britannien med at være en romersk provins, og samme år blev selve Rom indtaget og plyndret af vestgotere under ledelse af Alarik.

Det østromerske Rige var relativt stabilt, og dets udmøntninger fortsatte uden store og pludselige forandringer i de byzantinske mønttyper. Forandringerne var derimod tydelige i udmøntningerne fra det vestromerske rige og fra de germanske kongedømmer, som efterhånden kom til at udfylde magttrummet i løbet af 400- og 500-tallet e.v.t. På den ene side er forandringerne umiddelbart mindre tydelige fordi de germanske kongedømmer i lang tid fortsætter med at præge mønter i den østromerske kejsers navn og med samme udseende som indenfor Riget, på den anden side bliver forandringerne mere dybtgående i forhold til udmøntningernes størrelse, og med tiden fjerner mønterne sig stilistisk fra de samtidige mønter fra Byzans. Tiden er af mange blevet kaldt "den mørke middelalder", og selve udtrykket giver et glimrende indblik i, hvordan perioden er blevet opfattet. I Danmark f.eks. falder perioden forsknings- og undervisningsmæssigt i et tomrum mellem de klassiske fag og de danske middelalderstudier. Den romerske højkultur var endegyldigt gået under, og de relativt veltalende skriftlige kilder blev afløst af færre kilder skrevet på et mindre "klassisk" latin. Fra et enormt rige med ensartede fælles udmøntninger fra få møntsteder med meget stor produktion, sker der en fragmentering i små enheder med store mængder af møntsteder, der tilsyneladende alle har haft en relativt begrænset produktion – og som der slet ikke er den samme grad af klarhed over i forskningen.

Fra denne "mørke" periode stammer en unik guldmønt, som i efteråret 2011 blev fundet ved Lejre.² Den indgår i en guldskat sammen med i alt 64,39 g guld. Mønten er en solidus, der vejer 4,14 g og er 19 mm i diameter. Den har på forsiden en fremstilling af en kejser set forfra iført hjelm og harnisk med et skjold over venstre skulder og en lanse, som han bærer over højre skulder med spidsen opad. På bagsiden er der en fremstilling af en vinget Victoria. Hun vender sig let mod venstre og holder et mandshøjt kors i sin højre hånd. Så langt, så godt. Både for- og bagside er helt almindelige indenfor de senromerske guldudmøntninger, men en række detaljer afviger fra normen: dels rækker kejserens spyd ind i omskriften på forsiden, dels er der en stjerne i det højre felt (bag Victoria) på bagsiden. Forsidens omskrift kan læses som DNIVSTIN IANVSPP, mens bagsiden er VICTOR IAAVCCCATO. I feltet under Victoria ses resterne af bogstaver, der kan fortolkes som COMOB.³ Mønten må således være præget efter at Justinian I (527-565) tiltrådte som kejser i Byzans. Men

Fig. 1. Den nyfundne efterligning af Justinian solidus fra Lejre (sted nr. 020601-192, lokal nr. ROM 2885 opx12, KMMS inv.nr. FP 9000).

Ved sammenligning med andre solidi fremgår det, at guldet der er anvendt til denne mønt synes at have en mere mat overflade end normalt.

Foto HWH, format 2:1.

Fig. 2. Efterligning af Justinian solidus, angiveligt fundet nær Eltang (Vejle amt, sted nr. 170202, KMMS inv.nr. FP 1590).

Balling 1962, 69 nr. 97; Fagerlie 1967, nr. 746; Horsnæs 2009, 259 no. 20.

Foto HWH, format 2:1.

kombinationen af billede og tekst viser, at der ikke kan være tale om en original rigsudmøntning. Victoria med det store juvelbesatte kors findes ikke i Justins (518-527) og Justinians udmøntninger, men hører hjemme hos Anastasius (491-518) eller endnu tidligere kejsere, og kombinationen af forskellige elementer viser, at der er tale om en samtidig imitation lavet et sted i Gallien efter romersk/byzantinsk forbillede.⁴

Fund af solidi er ikke helt usædvanlige i Danmark: med et par nye eksemplarer hvert år er det nok den mest almindeligt forekommende guldmønt blandt de mange detektorfund.⁵ De allerfleste bliver fundet på Bornholm. De tilhører en særlige gruppe af især østromerske solidi præget indenfor perioden 395-518 e.v.t., der kommer til Østersøområdet og som udover Bornholm er fundet i store antal i Pommern, på de svenske øer Öland og Gotland, samt i Mälardalen nær Stockholm. Fra resten af det danske område kendes væsentlig færre solidi, og de har en helt anden sammensætning end fundene fra Bornholm: der er forholdsvis mange flere mønter der er præget i Italien og Vesteuropa, og lidt flere mønter fra tiden efter 450, samt en enkelt imitation af en Justinian solidus.⁶ Desuden kan vi prale af en række højt besynderlige efterligninger af senromerske solidi, hvoraf nogle måske kan tænkes at være fremstillet lokalt.⁷

1 Udgivet i 6 bind i perioden 1781-1789.

2 Fundet blev ved den lejlighed flittigt omtalt i pressen samt på Historie Online: <http://www.historie-online.dk/nyt/lejre-guld2011.htm>. Mønten er nu indgået i Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, inv.nr. FP 9000.

3 Eller muligvis CONOB, kun det øverste del af bogstaverne er bevaret.

4 Jeg vil gerne takke Fernando Lopez-Sanchez og Tobias Bondesson for livlig og lærerig korrespondance om mønten. Lopez-Sanchez fremhævede heri bl.a. de små prikker ved Victorias fod, som genfindes i burgundiske udmøntninger med Anastasius' navn. Hvis mønten skulle tilskrives en burgundisk udmøntning, skulle den dateres i perioden 527-534, inden Burgund blev overtaget af frankerne.

5 For oversigt over fundene t.o.m. 2008 se Horsnæs 2009, hvor der er listet 223 solidi fra Bornholm og 41 mønter fra resten af landet. Siden da er der registreret to nye eksemplarer fra Bornholm, samt et fragment af en solidus fra brudsølvsskatten fundet ved Høgsbrogård i Sønderjylland (Feveile 2011).

6 Fundet ved Eltang nær Vejle, KMMS inv.nr. FP 1590. Desuden er der på Sjælland fundet en imitation af en Justinian tremissis, der er tilskrevet en Visigotisk (vestgotisk) produktion fra Sydfrankrig/Spanien, KMMS inv.nr. FP 1484.

Solidi præget i 500-tallet er i relativt sjældne udenfor prægeområderne.⁸ Fra Gotland kendes et lille antal Justinianske solidi⁹ samt nogle få imitationer af Justinianske solidi.¹⁰ Ingen af imitationerne er helt identiske med vores nye eksemplar, men de har mange fælles træk. Ligeledes findes spredt i Nord-europa en række enkeltfund, især af de "ægte" byzantinske udmøntninger fra Justinians tid. Denne udbredelse kan også spores i Smiss-skatten fra Gotland, hvis 25 mønter omfatter syv Justinian-mønter og en mønt der bærer mero-vingerkonger Theodeberts navn. Theodebert (533-548, også kaldet Theudebert eller Thibert) var den første vesteuropæiske konge, der satte sit navn på mønter i senromersk stil. En lignende skat bestående af otte mønter, hvor også både Theodebert og Justinian er repræsenteret, blev fundet i november 2011 i Briesenbrow (Brandenburg).¹¹ De to tilfælde viser således, hvordan de byzantinske mønter blev blandet med germanske/frankiske udmøntninger, og det er sandsynligt, at de skal ses som en del af de højstatusgenstande fra det frankisk/merovingiske område, som af og til dukker op i Norden fra 500-tallet og fremefter. Hermed placerer den nyfundne solidus sig i en meget lille og eksklusiv gruppe af guldmonter fra denne periode i Nordeuropa. Med tanke på den særlige status som Lejre fik som kongeborg er det måske ikke så underligt, at den dukker op netop her.

Litteratur

Balling, J.: De romerske møntfund fra Jylland, *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1962, 5-78.

Bondesson, T. & Bondesson, L.: Barbarisk imitation av bysantinsk solidus – ett soloffer på Själland AD 536?, *Fornvännen* 2012:3 (udkommer efteråret 2012, ikke konsulteret).

Carlà, F. 2010: The end of Roman gold coinage and the disintegration of a monetary area, *AIIN* LVI, 103-172.

Fagerlie, J. 1967: *Late Roman and Byzantine solidi found in Sweden and Denmark*, Numismatic Notes and Monographs No. 157, New York.

Feveile, C. 2011: The Høgsbrogård Hoard – a Scrap Metal Hoard from the Early Germanic Iron Age in Southwest Jutland, *Arkæologi i Slesvig Archæologie in Schleswig, Sonderband „Det 61. Internationale Sachsensymposium 2010“ Haderslev, Danmark*, Neumünster, 269-282.

FRZD = Laser, R. & Stribrny, K.: *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Deutschland*, Abteilung XI, Brandenburg, Berlin 1997

Hobbs, R. 2006: *Late Roman precious metal deposits c. AD 200-700*, BAR Int. Ser. 1504.

Horsnæs, H.W. 2009: Late Roman and Byzantine coins found in Denmark, in: M. Wołoszyn (ed.): *Byzantine Coins in Central Europe between the 5th and the 10th century*, (Congress Polish Academy of Arts and Sciences Krakow April 23rd to 26th 2007), *Moravia Magna seria Polona* vol. III, Krakow 2009, 231-270
Horsnæs, H.W. 2010: *Crossing boundaries. An analysis of Roman coins in Danish contexts. Vol. 1 Jutland, Funen and Sealand*, Publications from the National Museum, Studies in Archaeology and History, vol. 18, Syddansk Universitetsforlag.

⁷ Henvisninger i Horsnæs 2009 og Horsnæs 2010, 154-156.

⁸ For en oversigt over skattefund se Hobbs 2006. Om regionalisering i 500-tallet og mønternes lokale udbredelser (selv indenfor guldudmøntningen) se Carlà 2010, m. udførlige henvisninger til ældre litteratur.

⁹ Fagerlie 1967, nr. 731-741.

¹⁰ Fagerlie 1967, nr. 742-747.

¹¹ www.spiegel.dk publiceret 5/1/2012. Denne skat kan måske knyttes til et fund fra 1850 af en oppløjet skat bestående af mere end 200 solidi fra den samme periode, se FRZD XI, no. 2002-2003.

Pilegaard Mønter & Bøger

ETABLERET 1963

Algade 65 • DK-9000 Aalborg • tlf. +45 98 139 000 • pi@stofanet.dk

Mønter: www.pilegaard-coins.dk • Bøger: www.antikvar.dk/pilegaard

MYNTAUKTIONER
I SVERIGE AB

• ett av Svenska Numismatiska Föreningen helägt bolag

Myntauktioner i Sverige AB
Banérgatan 17 • 115 22 Stockholm
Phone: +46 8 410 465 65 E-mail: info@myntauktioner.se
www.myntauktioner.se

VI SÄLJER DINA SVENSKA MYNT!

Vi är marknadsledande auktionist i Sverige på svenska mynt och medaljer, men vi har även köpstarka kunder på t. ex. norska, polska och ryska objekt.

Hos oss får Du förmånliga inlämningsvillkor och ett korrekt och seriöst bemötande. Vi har en filial i södra Sverige också.

Välkommen att kontakta oss för en diskussion om försäljning!

Haner og skib

Nyt eksemplar af sjældnen mønttype fra 800-tallets Hedeby

Af Flemming Ploug

Hovedparten af mønterne indenfor dét, vi i dag betragter som værende vore ældste møntgrupper, er tydeligvis stærkt påvirket af de daværende tætte handelsforbindelser med det frisiske område. Det drejer sig om efterligninger af såvel de såkaldte sceattas som de senere efterligninger af Dorestad-penninge fra Carl den Store (768-814).

Disse ældste møntgrupper omfatter desuden en række mønttyper, som i deres billedfremstilling er af tydelig nordisk oprindelse. Typerne er karakteriseret ved at være forsynet med en rigdom af figurer, tegn med videre. Tidsmæssigt hører hele møntgruppen ifølge Brita Malmers kronologi hjemme i anden fjerdedel af 800-tallet¹.

En af de mere sjældent forekommende af disse "billede-rige" mønttyper har på den ene side (i det følgende betragtet som forsiden) to modstillede haner og på den anden et skib. Hvor skibssiden sandsynligvis har hentet inspiration i det frisiske område (både Carl den Store og hans søn Ludvig den Fromme lod præge penninge med skibsmotiv i Quentovic og Dorestad), er siden med de to modstillede haner ikke kendt fra andre samtidige udmøntninger. Skibssiden forekommer også i kombination med andre motiver, hvorimod hanerne kun findes sammen med skibet. I forbindelse med fremkomsten af et hidtil ukendt eksemplar af denne udsædvanlige type vil der i det følgende blive gjort status over de hidtil kendte eksemplarer med henblik på at placere det senest tilkomne stykke i denne sammenhæng.

I sin disputats fra 1966 nævner Brita Malmer de to da kendte eksemplarer af kombinationen haner og skib, som formodes præget i Hedeby. Stykkerne har stempelidentiske forsider og er begge fundet i Birka². Efterfølgende er der fundet yderligere tre forskellige stykker af typen (hvoraf de to er fragmenter) på Helgø³. Der kan herefter laves en oversigt over de hidtil kendte eksemplarer af typen, præsenteret i tabel 1. Det fremgår, at vi har i alt hidtil haft kendskab til to stempelvarianter af forsiden og fem af bagsiden.

Det nyopdukkede eksemplar af typen, som er erhvervet privat i Jylland (figur 1), er præget med et hidtil ukendt stempel. Det adskiller sig på en række punkter afgørende fra ovennævnte fem eksemplarer. Den mest

Tabel 1. Hidtil kendte eksemplarer af typen Haner og skib.

	Forside	Bagside	Vægt	Fundsted
1.	To modstående haner	Skib	0,87 g	Birka, grav 526
2.	Stempelidentisk med 1.	Skib	0,74 g	Birka, grav 646
3.	To modstående haner	Skib	0,81 g	Helgø, grav 14
4.	Stempelidentisk med 3.	Skib	0,45 g	Helgø, grav 14
5.	Stempelidentisk med 1.	Skib	0,27 g	Helgø, grav 14

markante forskel ligger i det faktum, at vi her har at gøre med et krigsskib med dragehoveder i stævnene og skjolde langs rælingen til forskel fra de mere neutrale, formodede handelsskibe, som i de fleste tilfælde pryder vore skibsmønter⁴. I øvrigt er stykket karakteriseret ved at være forsynet med en række detaljer, som ikke tidligere er set på eksemplarer af denne type. Blandt detaljerne kan nævnes en orm over hver af dragehovederne, en speciel hesteskoformet afslutning på masten, en usædvanlig fremstillet fisk under skibet (uden skravering)⁵, et specielt "gaffel-kors" over hanernes haler samt tydelige spor på hanernes ben. Stykket vejer 0,95 g.

Med udgangspunkt i gængs praksis i forbindelse med vore vikingetidige udmøntninger, peger denne store detaljerigdom i retning af, at vi her har at gøre med et eksemplar præget med de originale stempler til hovedtypen "Haner og skib", mens de øvrige eksemplarer er senere, forsimplede udgaver.

Forstørret gengivelse.
Foto: Kirsten Hougaard

1 Brita Malmer, *Nordiska Mynt före år 1000*, Lund 1966.

2 Sammesteds.

3 Brita Malmer, "De västerländska mynten från Helgö, Ekerö sn, Uppland", *NNUM* 1981, nr 1, s. 5-8.

4 Der er en omfattende litteratur om skibsmønterne, se senest Ole Thirup Kastholm, "Hedebymønterne og vikingeskibene – skibskonografien bibringer ny viden om vikingetidens sejlføring", *NNUM* 2007, nr. 2, s. 59-68, med henvisninger til tidligere litteratur.

5 Om fiskene, se Brita Malmer, "Skeppsmyntet från Okholm. Om danska 800-talsmynt med fisksymboler", *NNUM* 2000, nr. 5, s. 103-109.

Speciedaler 1704, København

Af Karsten Kold

Når jeg har fået et auktionskatalog i hånden, hvori der var en speciedaler 1704 til salg, har min allerførste handling altid været at undersøge, om den var med eller uden randskrift. Ofte har det været nødvendigt at kontakte auktionshuset for nærmere at få beskrevet mønten. Når man læser i Holger Hedes bog *Danmarks og Norges Mønter*¹ under Frederik IV, nr. 34, ser man at der er medtaget en type A med randskrift og uden mærke, og en type B uden randskrift og med ♥ på forsiden. A-typen er afbildet, og ellers nævner Hede ikke andre forskelle end de her angivne. B-typen er angivet med sjældenhedsgraden RRR, som i Hedes terminologi betyder 2-3 kendte eksemplarer.

Nærlæser man Hedes beskrivelse, kan man konstatere, at de to typer har forskelligt Schou nummer, nemlig henholdsvis nr. 6 og nr. 7². Og hvad kan man så finde af forklaring i Schous bog? Ja, nr. 6 er beskrevet således: Speciedaler. Brystbillede. Bs. 3 Hovedvåbener i kronet skjold, derom 2 ordenskæder. Randskrift: DOMINUS MIHI ADIUTOR ANNO REGNI QUINTO * Omskrift på for- og bagside som vist på figur 1. Og nr. 7: Som 6, men uden randskrift. Og så et par småændringer: FRIDERIC · IV i stedet for FRID. IIII. DELM i stedet for DEL og så med Chr. Winekes møntmestermærke: ♥ mellem 17 og 04. Tilsyneladende små forskelle, som man let kunne overse i beskrivelse af mønten. Der kan således være mulighed for at være heldig og finde den sjældne udgave påagtet på en auktion eller i en salgsliste, og dermed gøre et kup. Der ligger jo dybt i alle samlere et ønske om at finde det sjældne, det uopdagede og så erhverve det til en gunstig pris. Det er en historie værd.

Jeg har aldrig fundet B-typen, så jeg satte mig for at finde ud af, hvordan den ser ud. Og stor var min overraskelse, da jeg først fik et eksemplar i hånden på Den kongelige Mønt- og Medaillesamling på Nationalmuseet i København. Den lignede overhovedet ikke A-typen. Som man kan se på figur 2, er den nærmest et tvepræg af Hede nr. 34, Speciedaler og nr. 38, Kronerigsdaler, også kaldet Rejsedaler. Dog ikke som den afbildede Rejsedaler i Hedes bog, Schou nr. 10, men Schou nr. 8. Altså forside fra Hede nr. 38 og bagside fra Hede nr. 34.

Og så alligevel. Forsiden er identisk med Hede 38, Schou 8, men bagsiderne er ikke slået med samme stempel. Der er blandt andet følgende forskelle: A-typen har åbne kroner i dannebrogskæden, B-typen har bøjlekroner. A-typens elefant i elefantordenskæden når næsten kanten af mønten, hvorimod B-typens elefant er hævet for at give plads til Winekes møntmestermærke (hjerter) imellem 17 og 04 (se detailfotos). På A-typen er dannebrogskæden næsten cirkulær. Det er den ikke på B-typen. A-typens roset efter DEL er fjernet for at give plads til M i DELM. Der er ikke tale om et rettet stempel, men et andet stempel.

Og hvordan hænger det hele så sammen? Wineke har sandsynligvis lavet B-typen først. Han har genbrugt forsidestempelen fra Rejsedaleren, Schou 8, og så lavet et nyt bagsidestempel. Dette betyder også, at Rejsedaleren er lavet for specien. I brev fra rentekammeret til Møntmester Wineke, dateret 12. april 1704 får møntmesteren tilladelse til at udmønte specien³.

Fig. 1

(detalje)

Fig. 2

(detalje)

Denne er så præget mellem 15. april og udgangen af maj måned samme år.

Der er gode argumenter for denne udmøntningsrækkefølge. For det første er der argumentet med forsøg på genbrug af et eksisterende stempel. Kunne møntmesteren eller medailløren spare et stempel, var det en sparet omkostning, og det så man også på i 1704. Men sådan gik det som sagt ikke. Specien blev øjensynlig kasseret, og Wineke måtte lave et nyt forsidestempel. Og ikke nok med det. Der blev jo også lavet et nyt bagsidestempel, og mønten blev forsynet med randskrift. Så Wineke havde ikke megen succes med førsteudgaven, nemlig B-typen.

Det andet argument for rækkefølgen af prægningerne er, at Rejsedaleren jo skulle bruges til kongens rejse til Norge, med afrejse fra Fladstrand, det nuværende Frederikshavn, den 29. maj 1704⁴. Der rejstes med stort følge, og der har været væsentlige forberedelser, så Rejsedaleren har formodentlig været præget i god tid før afrejsen. Wineke fik sin betaling for Rejsedaleren den 21. juni 1704⁵.

Selv om Specien 1704 er lavet på møntmesterens egen bekostning, er den sandsynligvis kasseret af kongen, og der er så foretaget de nævnte ændringer. Hvorfor Wineke har sat sit møntmestermærke, hjertet, på B-typen og ikke på A-typen, kan man også spekulere over. Måske mangler det på A-typen, fordi det var Winekes private projekt og ikke kongens.

Fig. 1. Speciedaler 1704, Hede nr. 34A, Schou nr. 6.(eksemplar i privateje).

Fig. 2. Speciedaler 1704, Hede nr. 34B, Schou nr. 7.(eksemplar i KMMS)

1 Holger Hede: *Danmarks og Norges Mønter 1541-1814-1977*, 3. udgave, København, 1978.

2 H. H. Schou: *Beskrivelse af Danske og Norske Mønter 1448-1814*, København, 1926, side 279, Frederik IV, 1704, nr. 6 og 7.

3 Se efterfølgende bilag med Michael Mørchs udgave af brevet.

4 Frans-Arne Stygar: *Arkæologi i nord. "Kongens reise"* mar 2011. <http://arkeologi.blogspot.com/2011/03/kongens-reise.html>

5 Georg Galster: *Rejsedalerne, Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, 1937, side 325-328.

Holger Hede har i mange situationer under udarbejdelsen af bogen været nødt til at vælge til og, måske specielt, fra. Antallet af de mange typer, undertyper, varianter, mønter/medailler skulle i bogen begrænses, og det har medført, at der ikke blev plads til alle, og dermed heller ikke til denne B-type, hvilket jeg vil betegne som en fejl. Mange typer, specielt under kongerne Frederik III og Christian V er ligeledes frafaldt, men der gøres jo i disse år en stor indsats af forskere for at belyse alle typer og varianter, specielt af Sven Aagaard.

Men nu er det afklaret hvordan B-typen ser ud, og fremover vil det være let at se, om en stor sjældenhed dukker op, hvilket parentetisk bemærket er meget lidt sandsynligt.

Bilag

Christian Winekes tilladelse til udmøntning af dukater og speciedalere 1704

Af Michael Märcher

Efter ansøgning modtog den københavnske møntmester Christian Wineke i 1704 nedenstående skrivelse fra Rentekammeret⁶:

Kongl: Mai^{ts}: Myndte=Mester Christian Winecke!
Som Os er tilhende kommen, hans Kongl: Mai^{ts}: allernaadigste befaling saaledis lydende:

Friderick den Fierde af Guds Naade Konge til Danmarck og Norge, de wenders og Gohters, Hertug udj Slesvig Holsten, Stormarn og Dytmerscken, Greve udj Oldenborg og Delmenhorst: Wor synderlig Gunst tilforn wiide maa J, at iej efter woris Myndte=Mester Christian Wineckes Allerunderdanigste ansøgning udi woris Kongl: Residentz Stad Kiöbenhafn paa sin egen bekostning, foruden nogen Myndte afgifft deraf at betalle, maa for det förste Myndte 500 indtil 1,000 Rigsdr: in Specie som skall wære af fölgende Godhed og indwortes Werdj, Nemblig: 14 Lödig og Gaar paa bruto Marcken 8 $\frac{3}{2}$ stöcker, saa at, en Marck fiin, bliver ud=Myndtet til 9 $\frac{1}{4}$ rd: paa den Ene side af bem^{te}: [bemeldte] Species, skall Stemples efter hosfölgende teigning⁷, Woris Contrefait og Oven om Randen disse Ord af woris Kongl: Titul: *FRIDERIC: IV: D:G: REX: DAN: NOR: V:G:* paa den anden side, woris trende Hoved Waaben, nemblig: 3 Löwer, en Löwe med en Hellebaard og 3 Croner; Om bem^{te}: Waaben, Woris tvende Ridder Ordener og Oven om Randen *DUX: SLEV:* [sic!] *HOLS: STORM: DITM: COM: OLD: ET: DELM: 1704:* og omkring paa kandten, woris *SYMBOLUM: DOMINUS: MIHI: AD IUTOR: ANNO REGNI QVINTO:* Iligemaader have wj og, allernaadigst bevilget og tillat bem^{te}: Myndte=Mester, at maa Myndte en deel heele og halve Ducater efter den Model Os allerede, Allerunderdanigst er forestillet, hvilcke skall wære af den Fiinhed og Werdj 23 Carat 6 Gren og gaa paa M[arcken]⁸ Bruto heele Ducater 67 stk: halve 134 stk^t: derefter J Eder Allerunderdanigst haver at Rette og herom paa vedkommende steder ald fornöden anstalt lade giöre, befallendes Eder Gud.

Givet paa Woris Kongl: Residentz udj Khafn den 12 April A^o [Anno] 1704: under wor K: Haand og Zignet

FRIEDERICK R:

J:v Ahlefelt, E u Dose / N Leth

Saa haver I Eder derefter Allerunderdanigst at Rette, og bliver den Kongl: Myndt Werdier [Guardein] Conrat Ludolph iligemaader deraf given Communication, for, ved Myndtningen at have tilbörlig indseende, at de Specie Rigsd: heele og halve Ducater worder till den fiinhed og Wegt ud=Myndtet som höistbem^{te}: Allernaadigste befaling tilholder.

Gud befallit af Eders Welvillige
J v Ahlefeldt E u Dose
J: Worm N Leth M F Thomsen
RenteCameret d: 15 April A^o 1704. /[uidentificeret skrivernavn]

Der blev i perioden fra 15. april til udgangen af maj 1704 udmøntet 309 speciedalere i København⁹. Desuden blev der i første halvår af 1704 præget 220 dukater. I møntprotokollen er det ikke angivet, om dukaterne var til Wineke selv eller andre. De kan godt have været til flere forskellige, men var måske overvejende/udelukkende til Wineke selv. Det blev normalt anført, når guldudmøntningerne primært var til kompagnier. Eksempelvis blev der i andet halvår af 1704 udmøntet 4.200 dukater i enkelte og dobbelte dukater samt 251 styk *Medaillien, oder 5 Ducater*, disse mange dukater var *Meistentheils für die West Indisch Compagnie*.

6 Rigsarkivet, Den Kgl. Mønt, Mønten i København, Indkomne breve, 1704.
7 Tegningen er ikke ved brevet.
8 Tegnet for mark udskrevet.
9 Rigsarkivet, Rentekammeret, Københavnske møntprotokoller, 1704.

Elias Brenners sigillstamp

Av Frédéric Elfver

Elias Brenner (född 1647 i Storkyro sn i Österbotten, död 1717 i Stockholm) brukar rätteligen räknas till en av den svenska numismatikens fäder, främst med hänsyn till hans rikligt illustrerade verk om Sveriges mynthistoria – *Thesaurus nummorum Sveo-Gothicorum...*, utgiven i Stockholm omkring 1691. Nils Keder (1659-1735) redigerade och utökade sedan en ny utgåva av verket, som publicerades 1731 (fig. 1). Torbjörn Sundquist har under många år intresserat sig för Brenner och därtill författat ett antal artiklar om honom och hans verk.¹ Det främsta verket om Brenners liv är än idag Eliel Aspelins studie från 1896², och härom året utkom en antologi om hans namnkunniga hustru, skaldinnan Sophia Elisabet, född Weber.³ Även det sistnämnda verket behandlar i delar Elias liv och verksamhet och boken rekommenderas varmt till den intresserade läsaren. Så, finns det något mer av intresse att publicera om Elias Brenner?

Vid ett besök på Riddarhuset i Stockholm förevisades jag delar av de rikhaltiga samlingarna därstädes av riddarhusamanuens Oscar Langenskiöld, och när vi kom till samlingen av adliga släkters sigillstammar, frågade jag om Elias Brenners sigillstamp möjligtvis fanns bland de drygt 1 600 stamarna. En snabb kontroll i liggaren gav vid handen att så

var fallet, och jag fick kort därefter möjlighet att studera stampen närmare. Föreliggande bidrag skall behandla sigillstampen och dess heraldiska vapen.

Sigillstampen är tillverkad i järn med en höjd om cirka 35 mm och den ovala stämpelytans mått är cirka 25 mm i höjd samt 20 mm i bredd. Utformningen av sigillstampen och dess överdel framgår av vidstående fotografier (fig. 2 & 3). Så vitt författaren vet har denna stamp ej tidigare publicerats, men Torbjörn Sundquist har skrivit om, vad som med största sannolikhet är, Axel Brenners (1741-1800) sigillstamp. Axel var Elias sonson.⁴

Kung Karl XII utfärdade i Bender (i dåvarande Osmanska riket, nu i Moldavien) den 10 mars 1712 sköldebrev, det vill säga kunglig konfirmation på en ätts adelskap, för Elias Brenner.⁵ Aspelin hänvisar till Nils Hufwedsson Dal (1690-1740), som publicerade en biografi över Brenner år 1724.⁶ Aspelins översättning lyder:

“Elias Brenner, må hafva att hugna sig af frukt och vedergällning för dess trägna flit och kärlek för dess fädernesland, samt nedlagde möda och kostnad, så vele Vi till en nådig ihågkommelse däraf härmed och i kraft af detta Vårt öppna bref, af Kongl. makt och myndighet unna, skänka och gifva honom, dess hustru och äkta bröstarfvingar, qvinn- såväl som mankön, adeligt stånd och värde, samt efterföljande vapen och skölde-märke, nämligen: En blå sköld, hvori ligger en bjelke af guld, emellan

Fig. 1. Elias Brenner (1647-1717). Kopparstick ur *Thesaurus nummorum...* 1731.

Foto: Frédéric Elfver.

3 besantiner af silfver; in på sjelfva bjelken lyser en blå tilltagande måne, hvarpå skölden står en öppen tornerhjälm, hvarutur uppstiger öfra delen av en Phoenix med utsträckta vingar och eldsflammar omgifven af guld, silfver och blått [...] Vi efterlåta honom jämväl till en åtskillnad ifrån andra adeliga släkter att behålla sin förra namn.”⁷

De tre “besantiner” som omnämns ovan är ett begrepp inom heraldiken (svenska bysantin, franska besant, engelska bezant), vilket syftar på en rundel som har sitt ursprung i det bysantinska guldmyntet. Bysantinen kan återges i guld eller silver. I Brenners vapen har bysantinerna sin naturliga koppling till Brenner som myntforskare. Aspelin skriver också att: *“Phoenix, hvarmed Brenner äfven krönt votivtaflan i Wasa kyrka, hade enligt Dal af gammalt varit släktens ‘tessera gentilitia’, hvarutom densamma såsom symbol af forskningen, som återväcker lif ur askan af det förgångna, äfven var graverad i antiqvitetskollegiets sigill”*.⁸ Tuukka Talvio har skrivit en intressant artikel om numismatisk heraldik, där han framhåller att: *“Halvmånen i Brenners vapen har tolkats som en hänvisning till Karl XII:s dåtida vistelse i Bender, men en uppgående måne ingår faktiskt i mer än tjugo svenska adelsvapen från tiden mellan 1689 och 1720, och att detta motiv synes således ha mer att göra med Brenners verksamhet som vapenritare än med Bender”*.⁹ Talvio anger även bruket av bysantiner i moderna vapen, bland annat Pajala kommuns vapen i norra Sverige. Det finns därtill bysantiner i andra moderna statsvapen, till exempel Republiken Gabon i västra centralafrika. I Gabons statsvapen finns tre bysantiner, vilka symboliserar skogarnas rikedomar respektive landets mineralförekomster.

Det var under en turbulent tid i Sveriges historia som Brenner erhöll sitt sköldebrev 1712 och ätten blev adlig. Efter svenskarnas ödesdigra nederlag mot ryssen vid Poltava år 1709, kom Karl XII att förflytta sig in i det Osmanska riket. Inledningvis slog man läger i Bender, därefter flyttade man en kort sträcka till byn Varnitsa i dagens Moldavien, och det var där den så kallade kalabaliken ägde rum den 1 februari år 1713. Slutligen påbörjades hemfärden till Sverige och dit återkom kungen först den 13 december 1715.

Sigillstampen kan med ovannämnda bakgrund dateras till tiden omkring 1712 och mig veterligen känner forskningen inte till några andra, till vår tid bevarade, personliga ägodelar med proveniens Elias Brenner.

Tack till riddarhusamansuens Oscar Langenskiöld för hjälp med framtagning och foto av den aktuella sigillstampen.

Fig. 2. Elias Brenners sigillstamp, stämpelytan med familjevapnet. Mått: cirka 25 x 20 mm.

Foto: Fredrik Styrfält, Riddarhuset.

Fig. 3. Elias Brenners sigillstamp från sidan. Höjd cirka 35 mm.

Foto: Fredrik Styrfält, Riddarhuset.

1 Se till exempel T. Sundquist, Elias Brenner tidiga utgåvor av *Thesaurus nummorum*. Svärkollationerade böcker, i: *Samlad glädje* 2009. Numismatiska klubben i Uppsala 1969-2009 (red. Curt Ekström et al.), Uppsala 2009, s. 201-212.

2 Eliel Aspelin, *Elias Brenner. En forskare och konstnär från Karlarnes tid*. Helsingfors 1896.

3 *Vår lärda skalde-fru: Sophia Elisabet Brenner och hennes tid* (red. Valborg Lindgärde et al.), Lund 2011.

4 Torbjörn Sundquist, Sigillstamp med Brenners familjevapen. *Svensk Numismatisk Tidskrift* nr 3 2001, s. 69.

5 Adliga ätten Brenner, nr 1464, adlad 10/3 1712, introducerad 1719.

6 Nils Hufwedsson Dal, *Specimen biographicum de antiquariis Sveciæ, in quo, Johannis Hadorphii, Eliæ Brenneri & Islandorum, curæ enarrantur, auctore Nicolao Dal, Hufvedii filio*. Stockholmiae, ex officina Henrici C. Merckell, MDCCXXIV [1724], stycke XVIII (Ordini Nobilium adscriptus).

7 Aspelin 1896, s. 134-135.

8 Aspelin 1896, s. 135.

9 Tuukka Talvio, Numismatisk heraldik. *Svensk Numismatisk Tidskrift* nr 4 1997, s. 92-93.

2 skilling i rent sølv – af interesse for kongehuset

Af Frank Pedersen

For cirka tre år siden skrev jeg i dette blad¹, at 2 skillingen 1784, CHL, Hede 33B², med overvejende sandsynlighed er en prøvemønt relateret til en påtænkt udmøntning af 2 skillinger i København. Det har nu vist sig at være forkert – mønten, der kun er kendt i tre eksemplarer, er ikke en prøvemønt, men tilhører en noget usædvanlig udmøntning, der fandt sted i sommeren 1784. Det fremgår af i en brevveksling³ mellem det danske Finanskollegium (datidens finansministerium), møntdirektør Knoph og møntmester Lyng i København.

Udmøntningsordren

Finanskollegiet skrev den 15. juni 1784 til møntdirektør Knoph og anmodede om udmøntning af nogle 2 skillinge på foranledning af konferensråd professor Hübner⁴. Skrivelsen havde følgende indhold:

Pro Memoria.

H^e EtatsRaaden anmodes herved at beordre Myntmester Lyng efter H^e Conferents-Raad og Professor Hübners forlangende at foranstalte udpræget på 2 skls Stempler nogle Stker udi Sölv og Metal, og lade bemeldte Conferents-Raad Hübner være disse udprægede Piecer derefter følgagtige, samt hertil indberette hvor mange Styker af hver Sort der blive udprægede.

Finance-Collegium den 15 Junii 1784.

Agerskov Zoëga

Til

Hr Etats-Raad og Mynt Directeur Knoph

Udmøntningsordren er ikke særlig fyldestgørende – der siges eksempelvis ikke noget om, hvor mange mønter, der ønskedes, eller hvilken vægt og lødighed de skulle have. En del er formentlig aftalt mundtligt – den 23. juni 1784 fortalte møntmester Lyng således møntdirektør Knoph, at han (Lyng) havde talt med professor Hübner og meddelt, at Mønten ikke havde brugbare 2 skillings-stempler i behold. Hertil havde Hübner svaret, at det var kronprinsens ordre, at disse mønter skulle præges. Lyng havde derfor straks ladet smede et par stempler og sendt disse til gravering hos medaljør Bauert. Knoph rapporterede dagen efter til Finanskollegiet om Lyngs dispositioner, som kollegiet selvfølgelig godkendte.

Udmøntningen

Den 29. juni kunne Lyng rapportere om udmøntningsresultatet:

Pro Memoria.

I underdanig følge det høye lovlige Finance=Collegii Ordre af 15de i denne, er for H^e Conference=Raad Hübner, af det, af ham der til leverte fiine Sölv, præget 7 Støkker med 2 Skillings Præg, med Aars=Tal 1784 og mine Navne=Bogstaver C:H:L.: Liigeledes, efter at det, fra disse Støkker overblevne Sölv, var beskikket med Kobber til 2 Skill^e Gehalt, er og Slaget 19 Støkker á 5½ lødig, med forbemældte Stempler. Hvilket H^e Etats=Raad ville behage at indberette det høye lovl: Finance=Collegium.

CHLjyng

Khvns kongl: Mynt d: 29de Jun: 1784:

Til

S.T. H^e Etats=Rd Knoph

Som det ses af skrivelsen, fik Mønten leveret en vis mængde rent sølv, hvoraf blev præget 7 mønter i rent sølv og 19 mønter i legeret sølv (normal 2 skillings lødighed), alle med årstal 1784 og Lyngs initialer CHL. Der siges intet om vægten af det leverede sølv og fortsat intet om mønternes vægt; det er derfor ikke umiddelbart muligt at forklare, hvorfor det endte med de to møntgrupper på henholdsvis 7 og 19 mønter, og hvem der traf beslutning herom.

Relationen til piedfort mønterne

Der er ingen tvivl om, at de tre piedfort-mønter tilhører den omtalte udmøntning. Dels er der fuld overensstemmelse mellem piedfort-mønternes udseende og beskrivelsen af mønterne i møntmester Lyngs rapportering, dels kendes der ikke til andre 2 skillings-udmøntninger i København i 1784. Tilhørsforholdet blev til fulde bekræftet ved en massefylde-bestemmelse af piedfort-eksemplaret ved Den kongelige Mønt- og Medaillesamling⁵ (fig.), som viste, at denne mønt er præget i rent sølv⁶, og som desuden gjorde det muligt at fastslå, at mønten er en af de 7 mønter, der prægedes i rent sølv. Det kunne være interessant at få foretaget en tilsvarende undersøgelse af de to piedfort-mønter i Stockholm og Lund.

Konklusion

- De tre kendte piedfort-mønter er ikke prøvemønter, men tilhører en udmøntning i København i slutningen af juni 1784.
- Udmøntningen blev beordret af kronprins Frederik (den senere Frederik VI).
- Der blev præget 7 stk. 2-skillinger i rent sølv og 19 stk. med normal 2 skillings lødighed.
- Stemplerne graveredes af stempelskærer J. Bauert, og der blev kun anvendt et par.

Det vides desværre ikke, hvad der var formålet med mønterne, og derfor heller ikke, hvad der fik kongehuset til at interessere sig for almuemønter. Udmøntningstidspunktet leder umiddelbart tanken til begivenhederne i april 1784, hvor kronprins Frederik reelt overtog den enevældige magt i Danmark. Kan udmøntningen være et spøgefuldt påfund fra kronprinsens side, for eksempel affødt af en tilfældig snak om "skillinger" i statsrådet? – en fantasifuld gisning, javist, men en "kongelig" udmøntning af 2 skillinger kalder da på utraditionelle forestillinger!

Piedfort-mønterne er 3 af 26 mønter. Hvor er de resterende 23?

¹ Frank Pedersen, "2 skilling 1784 – en piedfort-mønt fra København med stempler af J.E. Bauert", *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, Nr. 1, februar 2009, s. 27-30.

² Holger Hede, *Danmarks og Norges Mønter 1541 · 1814 · 1977*, Dansk Numismatisk Forening, 3. rev. udgave 1978.

³ Rigsarkivet, København, Finanskassedirektionen, Assignationskontoret, Dansk-Norske Afdeling: Indkomne sager til møntjournalen (1771-1792) og Den kongelige Mønt, Mønten i København, Indkomne breve (1692-1873).

⁴ Martin Hübner, 1723-1795, dansk jurist og konferensråd. Kommitteret i Rentekammeret fra 1765. http://da.wikipedia.org/wiki/Martin_H%C3%BCbner

⁵ Den kongelige Mønt- og Medaillesamling erhvervede mønten, via Samlingens Venneselskab, fra Bruuns samling i 2011. Se L. E. Bruuns *Mønt- og Medaille Samling*, København 1928, nr. 7857 og Preben Nielsen, "Lars Emil Bruuns samling flyttet", *Numismatisk Rapport* 111, november 2011, s. 23.

⁶ Tak til Den kongelige Mønt- og Medaillesamling for tilladelsen til massefylde-bestemmelsen af mønten og til Sven Aagaard for udførelsen heraf.

C. J. Thomsen som 18-årig på møntauktion

Af Jørgen Steen Jensen

Ofte betegnes den første tredjedel af 1800-tallet som en kulturel guldalder i Danmark. Trods krige og ulykker under Napoleonskrigene og den dermed følgende Englandskrig, så oplevede man en kulturel blomstring som vel aldrig før. For blot at nævne nogle få eksempler: H. C. Andersen fik sit første gennembrud som digter og forfatter, N. F. S. Grundtvig skrev mange af sine kendte salmer og sange samtidig, Adam Oehlenschläger skrev fædrelandssangen "Der er et yndigt land...", H. C. Ørsted gjorde sin epokegørende opdagelse med elektromagnetismen, og Christian Jürgensen Thomsen (1788-1865) vandt sig et navn både som arkæolog, museumsmand og numismatiker.

For C. J. Thomsen var der ingen modsætning mellem selv at samle, fra 1832 at være lønnet inspektør i Det kongelige Møntkabinet og selv at udarbejde vigtige møntkataloger over private samlinger, således over sin numismatiske læremester, den kongelige hof kleinsmed Georg Friedrich Timms samling (1746-1829). Thomsens virksomhed var så omfattende, at man næppe indenfor overskuelig tid får et fuldt overblik over blot den numismatiske del. En del af Thomsens øvrige museumsvirksomhed er skildret af min desværre nu afdøde kollega og (næsten!) navnefælle, Jørgen Jensen.¹

Vi ved fra en artikel, der for nogle år siden blev trykt her i bladet,² at Thomsen havde en stimulerende kulturel baggrund i sin familie, hvor faderen hørte til blandt byen Københavns ledende internationale købmænd. Et tilfældigt fund i et auktionskatalog i biblioteket til L. E. Bruuns samling fortæller om, hvad katalogets daværende ejer, den 18-årige Thomsen, fik ud af 10. februar 1807 at overvære auktionen over mønt- og medaljesamlingen tilhørende storkøbmanden Peter van Hemert (1734-1810).³

For nu at begynde med titelbladet, så havde Thomsen her tilføjet den ikke uvæsentlige oplysning, at kataloget var forfattet af Professor Ramus – Christian Ramus var direktør for Det kongelige Mynt- og Medaille Cabinet på Rosenborg og utvivlsomt en ledende numismatisk autoritet i datidens København. Peter van Hemert var en storkøbmand og storforetager, der blev holdt oppe af staten, indtil han måtte opgive i 1805 og gik fallit. Peter van Hemerts familie og liv samt kulturelle interesser er levende skildret af Hanne Raabyemagle i bogen om Nationalmuseets ejendom i Brede.⁴

Nu gives ordet til C.J. Thomsen selv, det vil sige, at her kommer en udskrift af hans notater forrest i auktionskataloget.

*"Guldet 1970 – 4 - 11
Medaillerne 2078 – 5
Mynterne 1277 – 4 - 7
5327 – 2 - 2
er Beløbet af v. Hemmerts Myntsamling. [Altså 5.327 rigsdaler, 2 mark, 2 skilling]
.....
Indlagt Medalje Skab med forgyldte Zirater, forsynet med 80 Skuffer til Medailler, belagt i Bunden med grønt Klæde, og to større Skuffer neden under og to andre oven.
Thomsen 42 rdr. – 0 - 0"*

Altså den unge Thomsen købte von Hemerts store medaljeskab med 80 medaljeskuffer plus fire ekstra til særligt store objekter. Man kan sige, at det var

en fornuftig investering, og man kan glæde sig over, at han, bogstavelig taget, havde penge med hjemme fra. Et stort mønt- og medaljeskab var en god begyndelse, når man ville være storsamler. Thomsen fortsætter:

"Den Samlede Mengde af Liebhabere gjorde Mynterne temmelig dyre paa denne Auction, imidlertid kan følgende tiene til Efterretning

Species Coursen var dengang 47½%

Altsaa omtrent 1 rd. 2 mk. 14 s. p(er) Specie

Coursen paa Hamborger Bank 50¼% vista

Tillige maae anmærkes at Guldet formedelst Franskmenenes Besettelse af Hamburg der var steget til en usædvanlig Højde, ja man betalte endog her 5 r 4 mk for en Friderichsd'or. Hvad der end mere bidrog til de høje Priser, var at Cabinetet paa Rosenborg kort tilforn var meget betydeligen bleven bestiaalen, fornemligen C 5 Medailler og disse nu igien her skulle anskaffes.

At nogle af de sidste og almindelige Mynter ere solgte noget under Coursen kom af at man endeligen ville ende Auctionen Fredag Aften hvilken som Sabath altsaa gjorde at ingen Jøder fandtes der.

Denne Catalog er udskrevet ved

Thomsen jun."

Når direktøren for Det kgl. Mønt- og Medaillecabinet Christian. Ramus (1765-1832) havde givet sig af med at katalogisere von Hemerts samling, må det, som nævnt, nok skyldes behovet for at komplettere samlingen efter det ovenfor omtalte store tyveri året før fra Cabinetet på Rosenborg.⁵ Samtidig var von Hemert ikke mindst staten skyldig store summer,⁶ og man kan sagtens forestille sig, at en højere finansmand har antydnet noget om von Hemerts store samling til Cabinetets øverste chef, overhofmarskal Adam Wilhelm Hauch, som derefter har givet Ramus det man på moderne dansk kalder "et vink med en vognstang". Det er ellers svært at forestille sig den stuelærde Ramus anvende tid på at udarbejde et kommercielt auktionskatalog.

Afsluttende kan det siges, at den unge Thomsens indkøb af Peter van Hemerts medaljeskab med i alt 84 skuffer eller bakker viser, at Thomsen allerede som 18-årig havde ambitioner om at blive storsamler inden for numismatik. Man kan glæde sig over, at familiens materielle baggrund var så velpolstret, at dette uden videre lod sig gøre, ligesom Thomsen året efter – givetvis af samme årsag – var i stand til fra boet at købe den tidligere kongelige kabinetssekretær Ove Høegh Guldbergs store antikke møntsamling.⁷

Medalje over C.J. Thomsen skåret af Sophus Lindahl i 1910 For Numismatisk Forening (se NNUM 1991 s. 79).

1 Jørgen Jensen, *Thomsens Museum*, København 1992.

2 Victor Hermansen, Christian Jürgensen Thomsen og G. F. Timm, *NNUM* 1988, s. 162-67. Artiklen blev fundet i Hermansens arkiv i Det Kongelige Bibliotek, idet han på grund af sin pludselige død 1960 aldrig selv fik den bragt i trykken. Det skyldes hans yngre kollega, antikvar, mag.art. Kirsten Elizabeth Høgsbro, at artiklen kom frem her i bladet.

3 von Hemmertske Mynt-Kabinet. *En Samling af mest danske og norske Mynter og Medailler i Guld og Sølv, som ved offentlig Auktion blive bortsolgte den 10e Februar 1807 i Boets forrige Gaard No.3 paa St.[ore] Kiøbmagergade*. Dette her omtalte eksemplar af kataloget findes i biblioteket i L. E. Bruuns Mønt- og Medaillesamling, nr. 877. – Storkøbmanden Peter van Hemert (1734-1810) havde i den senere del af sit liv store økonomiske problemer blandt andet på grund af betydelige lån fra staten, og auktionen var et tvangssalg.

4 Tove Clemmensen og Hanne Raabyemagle, *Brede Hovedbygning 1795-1806. Etatsråd Peter van Hemerts sommerbolig*, Nationalmuseet, København 1996, s. 51-79.

5 Georg Galster, Tyveriet paa Møntkabinetet 1806, *Numismatisk Forenings Medlemsblad*, bd. 10, 1927, s. 125-27.

6 Harald Jørgensen, Peter van Hemert, *Dansk Biografisk Leksikon*, 3. udgave, bd. 6, s. 244-45.

7 Anne Kromann & Jørgen Steen Jensen, C. J. Thomsen som numismatiker, *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1988, s.98 og s. 109.

MØNT BØRS 2012

Lørdag 3. november · 10-17

- To etager med masser af numismatiske emner
- Mange udenlandske og danske mønthandlere
- Danske møntforeninger udstiller
- Auktionshuse viser deres materialer

Radisson Blu Falconer Hotel
Falkoner Alle 9 · Frederiksberg
Metro Frederiksberg · Bus 14, 15 og 18
Entre kr. 60,-

Copenhagen Coin Fair
www.cphcoinfair.dk
Arrangør: Dansk Numismatisk Forening

De kongelige møntsteder i Altona og København 1813-1873

Michael Märcher

Bogen udgør den første historiske undersøgelse af de kongelige møntsteder i København og Altona i Holsten i perioden 1813-73. Møntstederne var vitale produktionsanlæg i datidens samfund, hvor pengevæsenet var baseret på ædelmetal. Bogen analyserer møntstedernes fremstillingsteknik og møntproduktion i penge-, teknologi- og virksomhedshistorisk perspektiv.

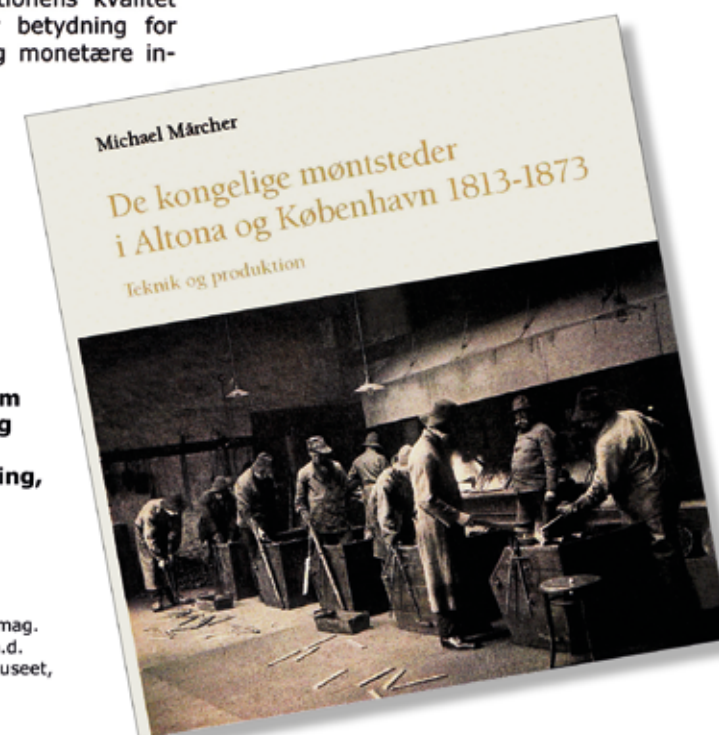
De to møntsteder var blandt rigets tidligst industrialiserede anlæg, f.eks. arbejdede en af rigets første dampmaskiner på møntstedet i København. Den industrielle revolutions nye metoder og maskiner erstattede gammel teknik på møntstederne og revolutionerede produktionens kvalitet og kvantitet. Det fik stor betydning for 1800-tallets pengepolitik og monetære infrastruktur.

Den statslige møntproduktion var frem til 1830'erne domineret af saneringen af pengevæsenet efter Statsbankerotten i 1813. Derefter blev der arbejdet hårdt på at skabe et fælles, ensartet og nationalt pengevæsen i Danmark, Slesvig og Holsten. Samtidig blev Nationalbanken mere og mere involveret i produktionen – eksempelvis af store sølvmonter til sikring af pengesedlerne – og den sørgede i samarbejde med staten for en bedre møntforsyning.

Bogen er på 347 sider og rigt illustreret i stort format - 250 x 280 mm.

Bogen kan bestilles gennem
Syddansk Universitetsforlag
eller gennem
Dansk Numismatisk Forening,
numismatik.dk

Michael Märcher (f. 1979) er cand.mag. i historie og museologiske studier, ph.d. og museumsinspektør ved Nationalmuseet, Den kgl. Mønt- og Medaillesamling.

Syddansk Universitetsforlag
University Press of Southern Denmark

Syddansk Universitetsforlag, Campusvej 55, 5230 Odense M., Denmark, press@forlag.sdu.dk, fax +45 66 15 81 26

Af Mikael Venge

Ålborg som møntsted

Niels Jørgen Jensen og Mogens Skjoldager foreslår tidligere i år her i bladet, at nogle af Frederik I's søslinge, angiveligt slået i Ålborg, i virkeligheden har været udmøntet i Ribe, som intense studier af stemplerne antyder.¹ Det er nu ikke let at se, hvorfor man skulle gøre sig den ulejlighed at stemple "Aleburg", hvis møntstedet var Ribe. En søsling er en søsling. Små og dårligt prægede 6-penninge, der blev udmøntet i al hast som erstatning for Christian II's underlødige klippinge. Man havde finansielle og monetariske problemer nok. Hvorfor dog ty til et falsk møntsted?

Jensen og Skjoldager mener, at Frederik I i en usikker militær situation ønskede "at fremstille sig som regent over Ålborg". Søslinge som reklame for en nylået kongemagt er da et interessant synspunkt, men makkerparret må vist tænke på situationen ti år senere under Grevens fejde, da Ålborg vitterligt var omstridt. Frederik I's herredømme over Ålborg var der ingen grund til at fremhæve. Tværtimod var Ålborg absolut førende under oprøret mod Christian II 1523 og fremtræder sammen med Viborg som en af oprørspartiets hovedsteder.² Jensen og Skjoldager anfægter da heller ikke, at et tidligere "oplag" af Frederik I's søslinge, slået før hans kroning den 7. august 1524, virkelig er slået i Ålborg. Også en anden gruppe søslinge slået efter kroningen accepterer de som egentlige Ålborg-prægninger og betegner gemytligt nogle af disse søslinges lidt særegne skjold som Jomfru Ane-skjoldet efter Ålborgs bekendte værtshusgade.

Ålborg havde været møntsted i store dele af midaldderen. En møntmester optræder i 1490'erne, og Møntergården nævnes i 1506,³ men det må medgives Jensen og Skjoldager, at det volder nogen vanskelighed at føje Frederik I's søslinge ind i byens mønthistorie. Det sikre udgangspunkt må være, at rigsrådet den 15. februar 1525 under et møde i Århus anmodede kongen om, at "den møntmester måtte ufortøvet komme til Ålborg".⁴ Rådet tilføjede syrligt, at dette var blevet lovet under kongens nylige besøg i Ålborg. Frederik I aflagde sit første regulære besøg i Nørrejylland – efter at han den 26. marts 1523 var blevet valgt til konge på landstinget i Viborg – i efteråret 1524 og opholdt sig i Ålborg den 4. og 5. no-

vember.⁵ Ved denne lejlighed vedtoges åbenbart, at der på ny skulle installeres en møntmester i Ålborg. Der er ingen grund til at tvivle på rigsrådets ord, selv om det befandt sig i lidt af en forsvarsposition. Kongen bebrejdede det, at landeskatten endnu ikke var opkrævet, hvilket rådet undskyldte med "den store penningebrøst, som er her i landet (Jylland), siden de klippinge blev afsat" (inddraget). Det ses også, at Frederik I faktisk rettede sig efter rådets henstilling. Straks efter mødet i Århus dukker der vitterligt en ny møntmester op, Jørgen Drewes, som i kancelliet udbad sig et brev til borgmester og råd i Ålborg om at få et hus til mønten i byen.⁶

Hvad angår Frederik I's søslinge fra 1524, både de tilsyneladende "ægte" Ålborg-mønter fra før og efter kroningen og dem efter kroningen med nær stem-pellighed med Ribe, bliver vi ikke så meget klogere. Frederik I's møntmester under Københavns belejring 1523 var den ellers ukendte Bernd Buske, som man kunne mistænke for at være en Lübecker, kongen havde "lånt" af sin nære forbundsfælle. Lübeck havde sine egne tropper i belejringshæren og også en sekretær installeret i lejren. I rentemester Anders Globs regnskab over kronens indtægter 1523-1524 hedder det blot, at der manglede visse beløb, som "møntmesteren har kvitteret, der jeg ved intet af".⁷ At rentemesteren her sigter til Bernd Buske ses af en række af disse kvitteringer, udstedt i lejren, hvor han stolt præsenterer sig: "Ik, Berndt Buske, des erwelden konnyges tho Dennemarcke her Frederycs muntmester".⁸ Det er utvivlsomt ham, der har slået de talrige lejrskillinger, hvormed man søgte at holde belejringshæren til ilden, men dernæst forsvinder han ud af billedet. Efter overgivelsen af København og Malmø sluttede rigsrådet på Frederik I's vegne en kontrakt med Christian II's gamle møntmester, Malmø-borgmesteren Jørgen Kock, om at tiltræde som en art "rigsmøntmester" med et omfattende program, i første omgang ommøntningen af de talløse klippinge.⁹

I den blomstrende handelsstad Ålborg har behovet for at få omsmeltet klippingene og slået nye, regulære mønter ikke været mindre, men hvem, der slog mønt her i 1524, vides ikke. Blot taler navnet Ålborg på mønterne sit eget umiskendelige sprog. Umuligt er

det vel ikke, at der meget tidligt under Frederik I kan have fundet en improviseret, ambulant møntslagning sted her, inden man fik Jørgen Drewes installeret. I hvert fald var Ålborg tydeligt i søgelyset som dansk møntsted.

Typen præget før kroningen er meget sjælden

1 Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad Nr. 1. Marts 2012, s. 14-17.

2 Mikael Venge: *Det gamle Aalborg*. København 1991, s. 162-169.

3 *Aalborgs Historie* 1. Aalborg 1992, s. 315-317 (forfattet af Jan Kock).

4 *Nye Danske Magazin* V. København 1827, s. 24.

5 *Kong Frederik den Førstes danske Registranter*. København 1879, s. 60-61.

6 Rigsarkivet, Danske kancelli, B 38 c, 1525 24. februar.

7 *Danske Middelalderlige Regnskaber* 1, I. København 1953, s. 199.

8 Rigsarkivet, Tyske kancelli A 160. Diverse møntsager 1523-1619.

9 *Kong Frederik den Førstes danske Registranter*, s. 40-42. Jf. om klippingene mit og Keld Grinder-Hansens bidrag i *NNUM* Nr. 4. Maj 1994, s. 67-73.

PERSONALIA

Av Tuukka Talvio

Ny medarbejder i Myntkabinettet i Helsingfors

Sedan november 2011 arbejder Frida Ehrnsten i Nationalmuseets Myntkabinettet i Helsingfors. Att få en ny medarbejder var noget som Myntkabinettet havde ventet på i årtionden. För närvarande är läget i Finlands Nationalmuseum och hela Museiverket dock mycket svårt – många tjänster har lagts ner, och man vet inte hur länge Myntkabinettet kan behålla de tre tjänster som det nu har. Det är därför desto viktigare att den numismatiska gemenskapen i Norden nu i Frida Ehrnsten har funnit en aktiv och företagsam medlem som redan har börjat bekanta sig med de olika samlingarna omkring Östersjön.

Frida har studerat arkeologi, historia och museologi vid Helsingfors universitet. Förutom i Finland har hon deltagit i utgrävningar i Grekland och Polen (och också haft polska språket som ett biämne). Som numismatiker har hon börjat med att specialisera sig på myntfynden. Under den föreskrivna provtiden på sex månader katalogiserade hon på nytt och dokumenterade över elva tusen mynt funna i Finlands kyrkor, ett material som hittills inte har varit i tillfredsställande ordning. Hon har också återupptagit arbetet med publiceringen av de karelska myntfynden, ett projekt som avstannade under 1990-slutet men nu nästan är färdigt.

Själv har hon beskrivit sitt nya arbete med följande ord:

og sikkert ikke præget i større mængder. Derimod er begge grupper af mønter præget efter kroningen forholdsvis almindelige, men teoretisk kan de trods årstal 1524 være præget lidt ind i 1525, før man skiftede årstal på mønterne – den slags kendes der mange eksempler på i mønthistorien.

de ord: "Föremålsforskning med alla dess möjligheter har från början intresserat mig, i synnerhet hur man genom föremål kan belysa historien då man inte har tillgång till historiska källor."

Helsingin rahakammion uusi työntekijä

Kirjoituksessa esitellään Kansallismuseon rahakammion assistentti Frida Ehrnsten, joka aloitti työnsä marraskuussa 2011. Hän on itse kertonut työstään ja toiveistaan Numismaattisessa Aikakauslehdessä 1/2012 (s. 16).

Mynt & Mentaliteter

**Vikingatidssymposium i Göteborg
den 15 oktober 2011**

Göteborgs Numismatiska Förening med eldsjälens Bengt Holmén, ordförande för Gunnar Holsts stiftelse för numismatik, har åter samlat forskare och på andra sätt aktiva inom numismatik från Norden till en konferens. För ett par år sedan stod Gunnar Holsts stiftelse för numismatik som initiativtagare till ett järnålderssymposium. Symposiet i oktober 2011 kan ses som en fortsättning på konceptet, men denna gång var det den yngre järnåldern, närmare bestämt vikingatiden, som var i fokus med det övergripande temat mynt och mentaliteter. Mentalitetshistoria har framförallt kopplats samman med Annales-skolan och har i Norden gjort störst avtryck inom medeltidsnumismatik. Mentalitetshistorisk forskning syftar till att lyfta fram de operonliga krafterna som verkar över längre tidsperioder.

Symposiet var ett samarrangemang med Folkuniversitetet och bekostades av Gunnar Holst stiftelse. Platsen var Stora Hörsalen, Humanisten på Göteborgs universitet där ett femtiotal personer från olika delar av Sverige, Danmark och Norge samlats. Moderator var Kristian Kristiansen, professor vid Institutionen för historiska studier vid Göteborgs universitet.

En teknisk nyhet var att föredragen filmades. På sidan: <http://media.hum.gu.se/filmer/vikingar/> kan fem av framförandena ses, nämligen de av Erika Harlitz, Cecilia von Heijne, Ingmar Jansson, Kenneth Jonsson och Carl Löfving. Ett häfte med abstracts fanns att köpa vid symposietillfället.

Symposiet öppnades av Kristian Kristiansen och Bengt Holmén. Första föredragshållare var fil. dr. Cecilia von Heijne som talade om "Perspektiv från Västkusten". Beträffande de vikingatida myntfynden finns en mentalitetsförändring kring betalningsmedel i Norden som Västkusten ansluter till. Begreppet "monetarisering" kan egentligen först användas när en inhemsk myntning etableras vilket på Västkusten skedde under elvahundratalet. Tidigare när det fanns mynt i omlopp, men inte ett officiellt monetärt system (ca 800-1100), kan liknas vid synkretism då idéer togs in brett från såväl Kalifatet som Europa och integreras med varandra samt redan existerande föreställningar kring hantering av ädelmetall.

I professor Kenneth Jonssons föredrag var temat

"Mentaliteter och mynt". Under vikingatiden importerades stora mängder mynt till Skandinavien. I ursprungsländerna hade mynten en given monetär funktion och hanterades efter bestämda normer. När mynten kom till Skandinavien förändrades deras funktion och förståelsen av dem. Det finns en diskrepans mellan skriftliga källor och hur myntmaterialet faktiskt ser ut. Ett exempel är att de isländska sagorna vid flera tillfällen omtalar silver, skatter och mynt, men i själva verket är de vikingatida myntfynden från Island mycket få. Anledningen kan vara att det finns en fattigdom på silver på ön vilket medför att silvret fick mytiska proportioner.

Numismatikern Inger Hammarberg talade om "Bysantinska och ortodoxa influenser". Hammarberg berättade om förekomsten av bysantinska mynt i svenska fynd samt tidigkristna symboler på bysantinska mynt. Hon gav också en mer generell översikt över den bysantinska myntningens utveckling över tid. De äldsta bysantinska mynt som påträffas i Sverige är solidi som importerades under folkvandringstiden. Solidiimporten avtog snabbt efter Justinianus I (527-65). Den andra vågen skedde under vikingatiden och bestod av bysantinska silvermynt. Särskilt ett svenskt fynd utmärker sig i sammanhanget. I Ockarsvefyndet från Gotland (tpq 1120) finns 110 konkava milaresion som måste vara resultat av direktkontakt.

Dr. Philos. Svein H. Gullbekk talade om "Oppfatninger av mynt i sen vikingtid" ur ett norsk långtidsperspektiv. Gullbekk diskuterade skiftet från import av utländska mynt och ädelmetall till att den norska myntningen inleddes och befästes. Detta är tydligt under Harald Hårdrådes regering (1047-66) då andelen inhemska mynt i fynden går från att vara en procent till att bli femtio procent. Under denna tid upphörde mynten att testas med pecks/täljor, däremot fortsatte mynten att böjas. Under efterföljaren Olof Kyrre (1067-93) upphörde användningen av de utländska mynten helt. Dessutom infördes en ny stil på mynten så att de enkelt skulle kunna skiljas från äldre mynttyper. Skiftet under Olof Kyrre skedde snabbt och det förefaller som om förtroendet för hans mynt har varit stort eftersom mynten helt upphörde att testas.

I fil. dr Carl Löfvings föredrag var ämnet "Handel och tre västsvenska skattfynd" som till del baserades på hans arbete "Den nordliga leden – Västsverige för tusen år sedan". Med nordliga leden avses sträckningen från Nordsjön, över Skandinavien och Ryssland

till Kalifatet. Depåfynden från Kyrkeby, Mölndal och Fyrunga jämfördes för att visa hur de kontakter som genererade värdemetaller ändrade riktning under vikingatiden. Genom sin bakgrund som jurist har Löfving i övrigt särskilt intresserat sig för hur administrationen och institutionerna byggdes upp under vikingatid och tidig medeltid.

Docent Ingmar Jansson talde om "Kontakter med Kalifatet – bara en fråga om silver?". I en översikt berörde Jansson några av nyckelfrågorna rörande de islamiska mynten. Exempelvis, varför upphörde importen av islamiska mynt till Skandinavien ca 970? Kontakterna mellan Skandinavien och Kalifatet fortsatte och silvergruvorna i Kalifatet sinade inte, vilket vi vet eftersom de fortsätter att omtalas i skriftkällorna långt senare. Vilka varor exporterades till Kalifatet? Hurdan var relationen mellan mynt och smyckesilver? Mynten utgör visserligen den största kategorin av föremål som kommer från Kalifatet (hittills ca 87 000 mynt har påträffats i Sverige), men det är långt ifrån den enda. De östliga kontakterna som sträckte sig över nuvarande Ryssland och söderut, medförde även bland annat import av pärlor, kärl och bältesbeslag.

Symposiets sista föredrag hölls av fil. dr Erika Harlitz. I hennes nyligen framlagda avhandling "Urbana system och riksbildning i Skandinavien – en studie av Lödöses uppgång och fall ca 1050–1646" (2010) har Harlitz behandlat Lödöses politiska betydelse. Föredraget lyfte fram "Lödöse som norsk myntningsort under 1100-talets andra hälft". Harlitz menar att Västergötland ursprungligen bestod av två regioner och Lödöse var belägen inom den norska urbaniseringszonen. Harlitz lyfte fram flera faktorer som stöd för sin tes såsom rikedomerna av norska föremål som påträffats arkeologiskt på platsen, kungsgårdens placering med mera. Beträffande utformningen av de äldsta Lödösemynten påpekade hon att deras motiv anknyter till norsk myntning. Harlitz föredrag väckte diskussioner om Lödöses tidiga myntning som säkert

Se föredragen från symposiet "Mynt och mentaliteter" på <http://media.hum.gu.se/filmer/vikingar/>.

På bilden Kenneth Jonsson.

kommer att fortsätta i andra forum.

Symposiet den 15 oktober följdes dagen därpå av "Myntets dag" som för första gången hölls på Göteborgs stadsmuseum. I samband med detta talade Kenneth Jonsson om "Vikingarna i Storbritannien", Lars O. Lagerqvist om "Ypperliga svenska medaljer genom århundradena" och Bo Gustavsson höll föredraget "Om jag hade en plåt att dricka". I flera år har internationellt välrenommerade numismatiker bjudits in till Myntets dag och tilldelats Gunnar Holst pris. Några som kan nämnas är Lucia Travaini, Peter Spufford och Michael Metcalf. År 2011 tilldelades priset Mark Blackburn postumt.

Inte endast konferenserna utan också föreningens programverksamhet håller hög kvalitet med välbesökta föredrag och studiecirkelar inom olika numismatiska ämnesområden. Om Göteborgs Numismatiska förenings och Folkuniversitetets välarrangerade symposier om järnåldern och vikingatiden följs upp om något år med ett medeltidssymposium återstår att se. Oavsett detta förtjänar de, med Bengt Holmén i täten, en eloge för sitt arbete.

Myntets dag i Göteborg 2012

**Stadsmuséet, 6 oktober 2012,
klockan 10-17.**

Föredragshållare:

Cecilia von Heijne
"Arabiska myntfynd i Sverige"

Rolf Sandström
"Vad säger de romerska mynten?"

Jonas Bring "Annorlunda betalningsmedel"

Sune Persson "Operation Bernhard"

Bertil Andersson "Glimtar från det
Göteborska bankväsendet"

Jens Christian Moesgaard
"Vad gjorde vikingarna i Normandie?"

Christian Thorén "Utvecklingsplaner för
Göteborgs myntkabinett"

Møntvæsen og kulturel forandring i Etrurien

Onsdag 4. april 2012 holdt PhD-studerende Miriam Gillett fra Macquarie Universitetet i Sydney foredrag om etruskiske mønter for Dansk Numismatisk Forenings medlemmer. Vi bringer her Miriams resumé af foredraget, oversat til dansk af Helle W. Horsnæs.

Foremålet med foredraget var at vurdere etruskiske udmøntningers økonomiske og sociale indvirkning på de etruskiske byer og stille spørgsmålstegn ved den rolle møntvæsenet spillede i Etrurien. Etruskiske penge før møntvæsenet og indførelsen af et møntvæsen blev berørt. Med de historiske sammenfald mellem Rom og Etrurien blev også republikansk møntvæsen omtalt som en faktor i afslutningen af de etruskiske byers kulturelle udvikling.

Etrurien havde mindst tre møntsteder: Populonia, Volterra og Vetulonia. Disse byer udstedte mønter med hver deres billedsprog, fremstillingsmåde og vægtsystemer. Etruskisk møntproduktion er meget begrænset i tid: der var en lille udmøntning i slutningen af det 5. århundrede f.v.t., mens produktionen faldt eller stoppede helt i 4. århundrede. De fleste etruskiske mønter hører til i 3. århundrede, og prægningen ophørte helt i begyndelsen af det 2. århundrede f.v.t. Formålet med de etruskiske udmøntninger blev diskuteret, herunder muligheden af at mønterne havde forskellige funktioner i forskellige sociale lag: staten kunne have udstedt mønter af én årsag, men denne kunne være forskellig fra grunden til, at de cirkulerede og, hvad de blev anvendt til.

Før mønterne

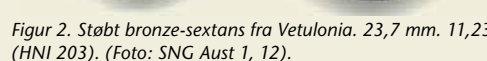
Før møntvæsenet blev indført, anvendtes mere traditionelle betalingsformer, herunder landbrugsprodukter og råstoffer. De første etruskiske mønter standsede ikke udvekslingen af de traditionelle varer. Meget udveksling blev sandsynligvis også foretaget som 'gave-givning' mellem lokale fyrster eller høvdinge. Det er muligvis forklaringen på det store antal bronzedepoter, som er dateret mellem det 11. og det 8. århundrede f.v.t. Gravskikkene fra denne proto-historiske periode viser få tegn på social differentiering, og bortset fra de mere traditionelle former for rigdom eller ejendom såsom kreaturer, optræder disse ophobninger af bronzegenstande som den eneste form for værdsat ejendom, der ikke var forbundet med begravelse. Det vides ikke, om disse bronzer havde en økonomisk rolle, eller om de kun skal ses i forbindelse med gavegivning.

I det 8. og 7. århundrede f.v.t. var især Sydeturien involveret i handel og udveksling med Østen. Handel, først med Euboia og Kyklade-øerne og senere med Attika, resulterede i betydelig kulturel forandring, som understreger den tidlig-etruskiske modtagelighed for fremmede kulturelle begreber, varer og livsstil. Det 6. århundrede var, især i Sydeturien, en vækstperiode, og hyppige kontakter med andre områder medførte nye sociale og økonomiske udtryk i de etruskiske byer. Med en så langvarig græsk påvirkning i syd, hvordan kan det så være at de første etruskiske udmøntninger fandt sted i nord? Man har søgt beviser i det 5. århundrede for at forklare dette med den såkaldte 'krise' i 5. århundrede, hvor eliten mistede indflydelse, og mange etablerede magthierarkier blev tvunget til forandring. Etruskiske handelsnetværk i nord og syd blev indskrænket. Denne nedgangsperiode i syd havde ikke samme effekt i nord. Græske handelsnetværk blev i stedet rettet mere mod de fremvoksende *emporia* (handelsstationer), for eksempel Spina og Hatria/Adria på Adriaterhavets nordkyst.

Bronzebarrer dekoreret med en visse gren (*ramo secco*) var en vigtig forløber for mønter i det indre Etrurien i det 6. århundrede. De ses i begrænset antal i Etrurien og Centralitalien og kan måske have opnået en nærmest international gyldighed, især i handel over land. Koncentrationen af disse barrer i det vestlige Emilia Romagna og i det etruskiske handelscenter Marzabotto tyder på, at dette fænomen blev importeret til Po-dalen og bragt sydpå ind i Etrurien og Centralitalien af etruskiske handelsfolk. Bortset fra

Figur 1. Sølvmønt fra Populonia, anden Gorgoneion-serie. 20 enheder. 18,45 mm. 8,24 g. (HNI 132). (Foto: SNG Aust 1, 6).

Figur 2. Støbt bronze-sextanti fra Vetulonia. 23,7 mm. 11,23 g. (HNI 203). (Foto: SNG Aust 1, 12).

dette begrænsede vidnesbyrd om præ-monetær udveksling i det 6. århundrede synes mønter kun sjældent anvendt i det indre Etrurien indtil i hvert fald slutningen af det 4. århundrede, hvor den såkaldte 'Hjul-serie' begynder (se nedenfor).

Mønterne

Etrurien blev aldrig monetariseret ved egen mønt: der er intet tegn på at noget etruskisk samfund blev forandret af møntvæsenet. Den første brug af mønter i det 5. århundrede viser, at det var et meget sent fænomen i etruskisk kultur, og et, som tilsyneladende aldrig gennemtrængte alle dele af samfundet, endsi-ge alle etruskiske byer. Møntvæsenet i 5. århundrede synes at bestå af sporadiske udmøntninger i stærkt begrænsede områder. Den vigtigste i denne periode er sølvmønterne fra Populonia, herunder den 'Første Gorgoneion-serie'. Måske benyttede de primære institutioner i Populonia udveksling af mønter, men sølvmønternes dominans tyder på, at mønterne aldrig blev anvendt i mindre handler. Den meget begrænsede udmøntning i det 5. århundrede peger på, at i begyndelsen var møntvæsenet en gradvis proces, ført ud i livet som følge af større økonomiske behov, idet de udelukkende cirkulerede i eliten. Tidlige mønter havde høj værdi: de første udmøntninger bestod alle af sølvmønter af høje nominaler, og guld mønter indførtes i Populonia et århundrede senere. Det lille antal lave nominaler, der er bevaret, kunne forklares med deres lave overlevelseseffekt. Den begrænsede forekomst af småmønt i denne periode skævvrider i sidste ende vores forståelse og tvinger os til at antage, at møntvæsenet var beregnet på store statslige transaktioner.

Efter at disse første udmøntninger var dukket op, aftog produktionen i det 4. århundrede, så hvad

Figur 3. Støbt bronze-as fra Volterra med kølle på bagsiden. 71 mm. 259,87 g. (HNI 109a). (Foto: CNG. Triton XV, lot 1449).

var formålet med disse tilsyneladende kortvarige udmøntninger? Hvis mønter havde været involveret i handelen i det 5. århundrede, havde det været nødvendigt at bibeholde produktionen. Det er mere sandsynligt, at et forfint og avanceret byttesystem allerede eksisterede og blev opretholdt i byerne ikke bare ved møntvæsenets begyndelse, men gennem hele produktionen i Etrurien.

Selv om etruskisk møntvæsen blev udbredt i det 3. århundrede, blev det ikke spredt til alle samfundslag. Populonia startede en ny sølvudmøntning og indførte også bronzemønter, som man skulle tro ville sprede møntvæsenet til en større befolkningsgruppe. Men det bevarede antal bronzemønter i forhold til sølv mønt synes usædvanligt lavt. På samme tid begyndte Volterra og Vetulonia at producere bronzemønter beregnet på småhandel.

Længere østpå udmøntede samfund i Val di Chiana (Chiana-dalen) flere møntserier, de såkaldte 'Hjul-serier'. De er fundet spredt i Etrurien: i Chiusi, Perugia, Arezzo, Cortona, Orvieto og omkring Lago Trasimeno (Trasimener-søen). De bar et hjul på forsiden og fremviser adskillige bagsidetyper. Der er variationer med forskellige gengivelser af hjulet, forskellig vægt, forskellige bagsidetyper og monogrammer. 'Hjul-serierne' var enten støbt eller præget. Det er foreslået at disse 'Hjul-serier' var en fælles mønt med fælles symbol, fremstillet for flere samfund og bragt i cirkulation mellem dem. Dette er usædvanligt, fordi etruskisk mønt traditionelt fremviser manglende indre enhed snarere end et forenet samfund.

Republikansk mønt

I sidste ende forhindredes etruskisk møntvæsenes udbredelse og dominans af det etruskiske områdes størrelse, landskabets geografiske variationer og de usam-

menhængende socio-politiske forhold. Bortset fra Popolonias mønter, kom den sene møntproduktion i Volterra og Vetulonia i 3. århundrede for sent: ud-møntningerne var svage i forhold til Roms. Republikansk mønt medførte uden tvivl kulturel forandring i Etrurien. Romerske mønter blev fremstillet i meget større antal og med meget større hastighed end de etruskiske, og de havde den nødvendige styrke til at dominere fremmede markeder såsom Etrurien. Vi kan formode, at enden på den etruskiske møntproduktion havde forbindelse til denarens indførelse i Rom, og det var sandsynligvis Roms politiske og økonomiske styrke, som tvang etruskerne til at stoppe møntproduktionen. Roms decentraliserede møntsteder og assimilationen af lokale italiske og græske mønter førte efterhånden til, at denaren kom til at dominere den italienske halvø.

Udover det romerske møntvæsens autoritet var det den etruskiske forskellighed, der førte til møntproduktionens ophør. Landet var opdelt i forskellige områder, hvor kystområderne adskilte sig fra indlandet og Sydetrurien. I den situation var monetarisering ikke mulig. Når flere centre etablerede lokal mønt, kunne Etrurien aldrig forenes og få samme møntvæsen. Til trods for den magt som mange etruskiske byer besad, havde ingen af dem nok politisk eller økonomisk indflydelse til at udbrede deres mønt over hele området. I virkeligheden havde de nok ikke behov for det.

Vidnesbyrdenes karakter gør det vanskeligt at forstå den rolle, som møntvæsenet spillede i det etruskiske samfund. Hvordan kan vi forstå dets betydning – eller måske dets mangel på betydning? Man kan konkludere, at møntvæsenets indførelse i Etrurien var en succes indenfor den begrænsede ramme, som det skulle udfylde. De etruskiske byer ville ikke have fortsat med at slå værdiløse mønter. Hvis man ser på etruskisk møntvæsen i et andet lys, kan man sige, at det var en succes på den måde, at det 'moderniserede' Etrurien og forberedte det på en møntøkonomi. Som nogle steder i den græske verden ville møntvæsenet have forandret handel og økonomiske transaktioner, såvel som personlige forbindelser. I det sene 3. århundrede, med den overvældende vækst i romersk udmøntning, ville etruskerne gennem egen erfaring have forstået formålet med mønter og, hvordan de anvendtes.

Litteratur¹

Contributi introduttivi allo studio della monetazione etrusca. *Atti del V Convegno, Napoli 1975, Istituto italiano di numismatica*, Roma (Ann. Ist. It. Num. suppl. 22, 1976).

- Crawford, M., (2001) Etruria, in N.K. Rutter (ed.) *Historia Numorum*. Italy, London, s. 22-42.
- Catalli, F., (1976) Sulla circolazione dell'aes grave volterrano, *Studi Etruschi* 44, s. 97-110.
- Catalli, F., (1990) *Monete Etrusche*, Roma.
- Cristofani, M., (1986) Economia e società, in Pallottino [et. al.], *Rasenna: storia e civiltà degli Etruschi*, Milan, s. 79-156.
- Howgego, C., (1990) Why did ancient states strike coins? *Numismatic Chronicle* 150, s. 1-25.
- Kim, H.S., (2001) Archaic coinage as evidence for the use of money, in A. Meadows and K. Shipton (eds) *Money and its Uses in the Ancient Greek World*, Oxford, s. 7-21.
- Parente, A. R., (2003) *Sylloge Nummorum Graecorum, France 6.1 Département des monnaies, médailles antiques. Italie, Etrurie-Calabre*, Paris, s. xvi-xviii, planche 1-14.
- Pellegrini, E., and Macellari, R., (2002) *I lingotti con il segno del ramo secco. Considerazioni su alcuni aspetti socio-economici nell'area etrusco-italica durante il periodo tardo arcaico*, Pisa.
- SNG Aust 1 = Sheedy, K.A., *Sylloge Nummorum Graecorum Australia*, I., *The Gale Collection of South Italian Coins*, Sydney, 2008.
- Vecchi, I., *The Coinage of the Rasna – a Study in Etruscan Numismatics*. Part 1 SNR 67 (1988); Part 2 SNR 69 (1990); Part 3 SNR 71 (1992); Part 4 SNR 72 (1993); Part 5 SNR 78 (1999).

¹ Der findes, så vidt oversætteren ved, ikke nogen større oversigt over etruskisk møntvæsen på noget nordisk sprog.

Tre foredrag av Carmen Arnold-Biucchi i Göteborg

**Lokal: Gamla Hovrätten,
Olof Wijksgatan 6, Göteborg**

Onsdag den 26 september 2012 kl 19.00
"Symbols on ancient coins - what do they mean?"

Lördag den 29 september 2012, kl 14.00
"Highlights of the Collections of Ancient Art in the Harvard Art Museums"

Lördag den 29 september 2012, ca kl 15.00
"Beautiful Beauties - Coins as works of Art by the signing engravers in the 5th Century B.C., Sicily."

NUMISMATISK LITTERATUR

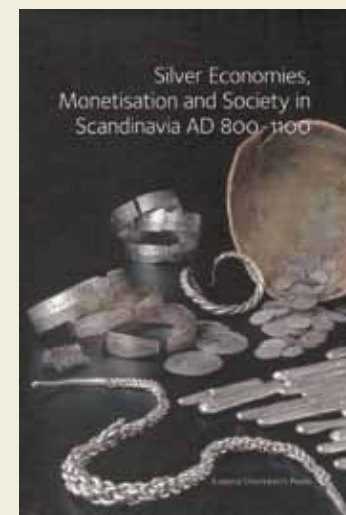
**James Graham-Campbell,
Søren M. Sindbæk &
Gareth Williams (red.). 2011.
Silver Economies, Monetisation
and Society in Scandinavia,
AD 800-1100.**

Aarhus University Press. ISBN: 978 87 7934 585 0.

Denne fagfællebedømte artikelsamling udkom i forbindelse med afholdelse af seminaret med samme titel i Aarhus i december 2008, hvor en international gruppe af arkæologer, historikere og numismatikere fik mulighed for at debattere den pågående forskning inden for den sølvbaserede økonomi i vikingetidens Skandinavien. Bogen udgør således de efterfølgende skriftlige bidrag fra foredragsholderne.

Disse studier er dedikeret til Dr. Mark Blackburn (1953-2011), der deltog som foredragsholder, men som desværre ikke nåede at opleve resultatet af bogen. Bogens udgivelse er knap tre år "forsinket" i forhold til selve seminaret, men det er forventeligt, når den indeholder bidrag fra så mange personer. Det tager også tid at skaffe penge til udgivelsen. I forhold til lignende typer af publikationer er den endda udkommet forholdsvist hurtigt. Den består af i alt 18 bidrag der, i kraft af det tværfaglige sigte, spænder vidt, både hvad angår emner og metodisk tilgang. Således omfatter bogen eksempelvis både artikler med opdateret baggrundsviden (for eksempel Gareth Williams bidrag "Silver Economies and The Ninth-Century Background" s. 29-40) såvel som de mere specifikke bidrag om konkrete fund (eksempelsvis Egon Wamers bidrag "The Duesminde Hoard", s. 309-320). I sagens natur og som titlen angiver, handler de fleste af bidragene også om brug af mønter, både i Skandinavien og i de slaviske områder.

Det er, som altid ved publikationer af denne art, en fornøjelse at få serveret så bredt et spektrum af bidrag fra en så blandet forskerskare, der har så stor opdateret viden. Netop fordi vikingetiden var en periode med en enorm økonomisk kompleksitet, er det også meget relevant at læse denne tværfaglige publikation, for at få et overblik over mange af de eksisterende forskningstendenser samt for at få et nyttigt grundlag for komparative studier. Bogen er generelt skrevet i et letforståeligt og informativt sprog, og den inddrager væsentlige problemstillinger - eksempelvis

i Birgitta Hårdhs bidrag (s. 281-296), hvor det diskuteres, hvordan vi skal forstå forekomsten af vikingetidens sølv i depoter og kulturlag – en problematik der især følger i kølvandet på de sidste årtiers systematiske udgravninger på "fundrige pladser" og brug af metaldetektorer.

Bogen indeholder et udmærket billedmateriale og læsevenlige illustrationer i form af grafer, udbredelseskort med videre. Silver Economies, Monetisation and Society in Scandinavia, AD 800-1100 er bestemt anbefalelsesværdig, hvis man nærer blot den mindste interesse for vikingetidens økonomiske forhold, lige som den også udgør et opdateret og vigtigt arbejdsredskab for fagpersoner for at danne sig et overblik over den nuværende forskningssituation. Også for møntinteresserede er det meget at hente – ikke så meget på det specifikt numismatiske, men mere hvad angår mønters brug og rolle i samfundet.

Maria Panum Baastrup

Nordisk Numismatisk Union

Grundlagt 1935

Formand 2010-2014: Pekka Säilä

Næste unionsmøde i Helsinki 2014

Hjemmeside: "kommer snart"

Medlemmer:

Dansk Numismatisk Forening

Grundlagt 1885

Formand: Preben Nielsen

Hjemmeside: www.numismatik.dk

E-mail: formand@numismatik.dk

Føroya Myntsavnarafelag

Grundlagt 1989

Formand: Rósing Skorá

Hjemmeside: www.fomynt.dk

E-mail: fomynt@fomynt.dk

Myntsafnarafélag Íslands

Grundlagt 1969

Formand: Anton Holt

Hjemmeside: www.mynt.is

E-mail: skyggir@internet.is

Norsk Numismatisk Forening

Grundlagt 1927

Formand: Kjell Ernst Zapffe Andersen

Hjemmeside: www.norsknum.org

E-mail: peroenge@gmail.no

Numismatiska Föreningen i Åbo

Grundad 1937

Ordförande: Tom C. Bergroth

E-post: tom.bergroth@turku.fi

Skånes Numismatiska Förening

Grundad 1931

Ordförande: Bernt Thelin

Hemsida: www.sknf.se

E-post: foreningen@sknf.se

Suomen Numismaattinen Yhdistys/

Numismatiska Föreningen i Finland

Grundad 1914

Ordförande: Pekka Säilä

Hemsida: <http://www.snynumis.fi>

E-post: sny@snynumis.fi

Svenska Numismatiska Föreningen

Grundad 1873

Ordförande: Jan-Oluf Björk

Hemsida: www.numismatik.se

E-post: info@numismatik.se

Nationalmuseets Myntkabinett

Mannerheimintie 34, Helsinki, Finland

Chef: Tuukka Talvio

Hemsida: www.nba.fi/sv/nationalmuseum

E-post: Tuukka.Talvio@nba.fi

Den kongelige Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet

Frederiksholms Kanal 12,

1220 København K, Danmark

Leder: Michael Andersen

Hjemmeside: www.natmus.dk

E-mail: michael.andersen@natmus.dk

Kungl. Myntkabinettet

Slottsbacken 6, Box 5428, 114 84 Stockholm, Sverige

Chef: Ian Wiséhn

Hemsida: www.myntkabinettet.se

E-mail: info@myntkabinettet.se

Myntsafn Seðlabanka og Þjóðminjasafns

Einholt 4, 105 Reykjavík, Island

Leder: Anton Holt

Hjemmeside: www.seðlabanki.is/?PageID=119

E-mail: safnadeild@sedlabanki.is

Kulturhistorisk Museum, Universitetet i Oslo

Myntkabinett

Frederiksgate 2, Oslo

Postadresse: Postboks 6762. St. Olavsplass, 0130 Oslo

Håkon Ingvaldsen & Svein H. Gullbekk

Hjemmeside: www.khm.uio.no

epost: hakon.ingvaldsen@khm.uio.no

epost: s.h.gullbekk@khm.uio.no

Numismatiska Forskningsgruppen, Stockholms Universitet

Lilla Frescativ. 7, Stockholms Universitet,

106 91 Stockholm, Sverige

Professor Kenneth Jonsson

Hemsida: www.archaeology.su.se/numismatiska-forskningsgruppen

forskningsgruppen

Af Preben Nielsen

Fransk 10 centimes præget på Sverige 1 ÖR SM 1759

Paris 1848. Revolutionen havde væltet kongen, republikken var indført. Der blev udskrevet en konkurrence om nye mønter til den nye politiske situation. Der indkom adskillige forslag. Stemplerne var kunstnernes ejendom, og der blev efterfølgende præget mange eksemplarer, der blev solgt som medaljer. Om det var under konkurrencen eller ved de efterfølgende prægninger, at man benyttede udenlandske kobbermønter som blanketter til 10-centimes-stykkerne vides ikke – men der findes en del af dem i dag.

Efter af have læst Frank Pedersens interessante artikel om sådanne franske prøvemønter præget på danske mønter¹ – blev jeg inspireret til at finde en overpræget 1 skilling 1771 til min egen samling. Blandt de franske 10 centimes prøvemønter 1848, der blev udbudt på nettet, var der flere, som viste tegn på overprægning på ældre mønter. Desværre viste de fleste blot små dele af den oprindelige mønt, hvorfor en

identifikation af denne var yderst vanskelig. Der var dog ét eksemplar af en 10 centimes udført af Emile Rogat, som tydeligvis var præget på en svensk mønt. Efter en nærmere studie af billedet af mønten, nåede jeg frem til, at "værtsmønten" må være en Adolf Fredrik 1 öre silvermynt (i kobber) 1759².

Så nu er Sverige også kommet med i den eksklusive franske revolutionært-republikanske klub! Republikkens frihedssymboler udviser kongekronen og monarkens monogram i møntens præg. Mere symbolsk kan det vist ikke blive.

¹ Frank Pedersen, "Franske prøvemønter præget på danske mønter", *Numismatisk Rapport* 110, september 2011, s. 11-13.

² Bjarne Ahlström, Yngve Almer og Bengt Hemmingsson, *Sveriges Mynt 1521-1977*, Stockholm m 1976, s. 223, nr. 180

Forstørret gengivelse

Fuldend din samling!

Hos Bruun Rasmussen har du mulighed for at købe og sælge mønter på auktion.

Hver anden søndag afholder vi møntauktioner på nettet.

Vi søger løbende alverdens mønter, pengesedler og medailler til vores traditionelle og net-auktioner.

For yderligere information se bruun-rasmussen.dk eller kontakt møntafdelingen på telefon 8818 1200 / e-mail: monter@bruun-rasmussen.dk.

Du er også altid velkommen til at besøge os i en af vores afdelinger i København eller Aarhus.

Vurderingsbesøg foretages efter aftale i hele landet.

BRUUN RASMUSSEN
MØNTAUKTIONER

København	Århus	Syddjylland	Fyn	Ålborg
8818 1111	8818 1100	8818 1233	8818 1232	8818 1234